

Fullscreen

127

176

भारताचा इतिहास

बंगाल प्रांत आपल्या अमलाखाली कायमचा घाला या हेतूने शेरखानाने १५३७ च्या आक्टोबर महिन्यांत त्या प्रांताची राजधानी गौडवर स्थापन केली.

हुमायूनला ही गोष्ट फार उशिरा कळली. तो तर गुजरात, माळवा वगैरे प्रदेश जिंकल्या नंतर परत येत वेळी आता येथे भोगविलासोस घट्टन राहाला. म्हणून त्याने पूर्वाकडील साम्राज्य शत्रूच्या हाती गेल्याची बातमी उशिरा कळली.

तो शेरखानाशी युद्ध करण्यासाठी डिसेंबर महिन्याच्या दुसऱ्या आठवड्यांत निघाला. तो सरळ गौड येथे गेला नाही. त्याने वाटेत बुनारच्या किल्ल्याला वेढा दिला. बुनारच्या सैन्याने भोगळाच्या सहा महिने अडकवून ठेवले. शेरखानाने १५३८ च्या एप्रिल महिन्यांत गौड नगर जिंकले.

बिहार प्रांतात मान खाली झाल्यानंतर हुमायून १५३८ च्या जुलाई महिन्यांत गौडला पोचला तेव्हा शेरखानाने त्याची खोड मोडण्याचा नाद सोडून देऊन बिहार व जोनपूरच्या भोगळ प्रांतांवर स्थापन केली व पश्चिमेकडे कनौजपर्यंत वाढत गेला.

शेरखानाने पश्चिमेकडील प्रदेशांत जो कुमायूळ माजविला होता त्याच्या नातऱ्या हुमायूनच्या कानावर येऊ लागल्या. म्हणून तो सैन्य घेऊन पश्चिमेकडे वळला. वाटेत दोघांच्या सैन्याची चकमक उडाली. शेवटी १५३९ च्या जून महिन्यांत भोगळाच्या सैन्याचा विरोध झाला. हुमायून पळू लागला तेव्हा त्याने कुकून गंगेत उडी मारली तेव्हा एका भिरग्याने त्याचा जीव बाचविला.

दिल्लीच्या बादशाहाचा पराभव झाल्यावर शेरखानाच्या अवकाळाची आतामच्या

पश्चिमे कडील पर्वतांच्या रमिपासून पूर्वेकडे निदगांन पर्वत व दक्षिणेकडे बंगालच्या आखातापर्यंतचा मुख्य भाग. त्याने आपल्या नांवाची नाणी पण पाडली.

दुसऱ्या वर्षी हुमायूनने आपले राज्य परत मिळविण्यासाठी प्रयत्न केला. त्याने आपल्या भावांकडे मदत मागितली. परंतु त्याला मिळाली नाही.

१७ मे १५४० या रोजी वनोज नजीक भोगळ व अफगाण सैन्याचे युद्ध झाले व त्यात अफगाण सैन्याचाच जय मिळाला. हुमायूनने कसबसा आपला जीव बाचविला. अशा तऱ्हेने बाबरने मिळविलेले हिंदुस्थानाचे राज्य पुन्हा अफगाणांच्या हाती गेले. त्यानंतर हुमायूनला पंधरा वर्षे स्वतःचे घर सोडून परक्यांचा जाबब मागीत हिश्ट फिरवो लागले.

त्या परिस्थितीतही बाबरच्या हतर मुलांनी हुमायूनला मदत केली नाही. हुमायूनने काहोरला जाऊन त्याची मदत मागितली, पण त्या प्रयत्नांतही यश मिळाले नाही.

ही संधी तापून शेरखाहने आपला राज्यविस्तार केला. त्याने पंजाबचा काही

भाग जिंकला. १५४२ मध्ये रजपुतांनी युद्ध करून त्याने माळवा प्रांत आपल्या राज्याला जोडला. मध्य भारतात राखसीनचा किला सर करण्यासाठी त्याने १५४३ मध्ये किछवाला वेढा दिला. तेथील सैन्याने किछवाच्या रक्षणार्थ कित्येक दिवस दगडा तोड दिले. पण शेवटी त्यांना शस्त्र खाली ठेवणे लागले. रजपुतांनी माळव प्रांत सोडून जाण्याचे वचन देऊन किला सोडला. पण अफगाणांची मात्र वचन दिव्याप्रमाणे रजपुतांना निर्विज जाऊ दिले नाही. नायका-मुलांच्या रक्षणार्थ रजपुतांना प्राणाहुती घाली

लागली. शेरशाहच्या चरित्रावर हा एक फलक कापण्याचा राहून गेला.

पंजाबमध्ये शेरशाहच्या सुवेदारांनी सिंध व मुल्तानची राज्ये अफगाणांच्या अमलाखाली आणली. जाला शेरशाहचा छत्र असा भारवाडचा राजा मालदेव फक्त एकच उरला होता. तो बुद्धकलेंत शेरशाहच्या बरोबरीचा होता. त्याच्या राज्याचे क्षेत्रफळ दहा हजार चौमैल होते. मालदेवाने ज्या राजपुतांचा पराभव केला होता त्यांना आपल्याकडे मिळवून शेरशाहने मालदेवावर स्वारी केली. मालदेव युद्धाला तयार होताच.

मालदेवाच्या सैन्यांत खलबळ उडवून देण्यासाठी शेरशाहने एक अफगा पसरवली. त्याने चिठ्ठ्या लिहून मालदेवाच्या सैन्यांत वांटवल्या फी काही राजपूत सखवराणी त्याच्या मदतीस सत्तेन्व घेत आहेत. ही

बातमी मालदेवावर मालदेव पारला. बाहेरच्या हत्तीं बुद्ध करून जय मिळविणे त्याला अशक्य नव्हते. पण फितुरी झाली तर आपल्याला प्रश्न मिळणार नाही याची त्याला खानी होती. म्हणून तो स्वतःच्या रक्षणासाठी सिंधमध्या किडवांत जाऊन लपून बसला. तरी राजपूत सैन्याने हौस दाखवून अफगाण सैन्याची बुद्ध केली. परिणामी शेरशाह विजयी झाला तरी सहसावधि अफगाण हताहत झाले. साम्राज्याची शक्ति क्षीण झाली. राजपुतांचे वेस्तील वा युद्धांमुळे फार मोठे नुकसान झाले. उत्तर हिंदुस्तान भर अफगाण सत्ता स्थापन झाली. शेरशाह अजमीर ते आबूपर्यंत कूच करीत गेला व दोकटी कांलिजराची किडवा त्याने जिंकली. त्याच वेळी म्हणजे २२ मे १५७५ मध्ये बंदुकीच्या दाख्या बिल्फोट झाल्याने त्याच अपघातांत तो मरण पावला.

नेहरू चरित्र

[७]

१९ फेब्रुवारी, १९१५ वा रोजी गोपाळ कृष्ण गोखले यांस देवाळा झाली. त्यामुळे मवाळ श्वाचे प्रावण्य कमी झाले. गांधीजी दक्षिण आफ्रिकेतून काही दिवसांपूर्वीच म्हणजे ९ जानेवारी १९१५ वा रोजी स्पेदेची परत झाले. त्यांनी गोखल्यांना वचन दिल्याप्रमाणे एक वर्षपर्यंत राजकीय कार्यात भाग घेतला नाही.

त्यावेळी कोर्टेच युद्धाच्या तयारीच्या विरुद्ध कोणी बोलत नव्हते. सरकारने पार्लियमेंटच्या नॅशनल डिफेंस फोर्स मध्ये भरती होण्यासाठी नेहरूनी अर्ज केला होता. गांधीजींनी ईंग्लंड अधिकाऱ्यांना युद्धाच्या तयारीच्या कार्यात सरकारला सर्व प्रकारे मदत करीत असं वचन दिले होते. मोतीलाखजींच्या पत्नी स्वस्वरानी नेहरू यांच्या प्रमाणेच कस्तूरबा गांधी बांनी पण सैन्यात भरती झालेल्यांसाठी पोशाक तयार त्यांना अवबध बाई. १९१५ मध्ये एका फेले होते. ३ जून १९१५ वा दिवशी इंग्रजांच्या राजाच्या पादचिबसा निमित्त

वांटलेल्या जडव्यांबरोबर गांधीजींना युद्धपर्यंगी ब्रिटीश साम्राज्याची सेवा केल्या बद्दल 'कैसरे हिंद' पदक देण्यांत आले होते.

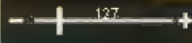
हे सर्व जवाहरलाखजींची मानसिक अशांति पाहण्यास कारण झाले. तोंपर्यंत समाजवादी विचारसरणीकडे पण त्यांचे लक्ष वेधले नव्हते. मनांत राष्ट्रीय विचार येऊ लागले होते. अजून संकोच गेला नव्हता. उमे राहून भाषण करणे देखील त्यांना अवबध बाई. १९१५ मध्ये एका लहानशा सभेत ते बोन छन्द बोलले. तेव्हा व्यासपीठावर तेजबहादुर सप्रू होते. त्यांनी

“चांदोबा”

Fullscreen

127

18 176

स्वभावाने होते. नेहरू कटवाव्या कांति-
कारकांत तर सामील होणार नाहीत अशी
पास्ती मोतीलालनेना वादळ होती. कांति-
कारकांना फांशी व तुरुंगवासशिवाय दुसरी
शिक्षा देत नसत. मोतीलालनी स्वतः मवाळ
विचाराने होते. जहाल विचार त्यांना आवडत
नसत. पण मुळाच्या मनांत राष्ट्रीय चैतन्य
गुसगुसत होतं. पित्याचं मन देखील तिकडे
जाकविलं गेलं.

अशा परिस्थितीत काय करावं हे त्यांना
सुचत नव्हतं. १९१७ जून महिन्यांत
सरकारने अनीबेहंतना तुरुंगांत टाकलं.
त्यामुळे होमरूल चळवळीत होण्याऐवजी
वास्त खचळली. कित्येक मवाळ पक्षीय लोक
त्या चळवळीत सामील झाले. त्यांत मोती-
लाल वग होते. अनीबेहंत विषयी त्यांच्या
मनांत आदरभाव होता. म्हणून ते होमरूल

लीगकडे वळले. पुढे ते अलाहाबाद शाखेचे
अध्यक्ष पण निवडून आले.

जर्मनीबरोबर चालू असलेल्या युद्धांत
कित्येक राष्ट्रांची स्थिति बिघडत गेली.
म्हणून भारताविषयीच्या इंग्रज सरकारच्या
विचारांत पण बराच बदल झाला.

सेप्टेंबर महिन्यांत अनीबेहंत यांना
तुरुंगांतून सुटका मिळाली त्यावेळी असे
बचन देण्यांत आलं की भारताच्या राज्य-
घटनेत बदल करण्यांत येईल.

अलाहाबाद येथे काँग्रेसच्या वकील-
कमेटी बरोबर मुस्लिम लीगचे अधिवेशन
झालं व दोघांनी असे ठरविलं की देशाक
स्वायत्त सत्ता मिळावी पाहिजे. "आपत्काळी
म्हायत भारत ब्रिटिश सरकारला जास्त
आवंदाने मदत करू शकेल!" असे टिळक
म्हालं.

[८]

[संभारणाचा किंवा पहाय सेवापति सत्मानधान वार्ते जिल्हा, फिलेदार वॉरसिंह
बसवी होऊन कैदी झाला. त्याची मुलगी तिलोत्तमा व दासी विमला दोघी कैदीत
पडल्या. वानसिंहाचा मोठा मुलगा कपटसिंह तिलोत्तमेची नेट फेक्यासाठी जमलेल्या
सहाय्याने मंबारणच्या किल्ल्यांत गेल्या होता. त्याच पठाणांनी युद्ध झालं. १५ तो
देखील बसवी होऊन पठाणांच्या हत्ती कैद झाला. पुढे वाजा.]

जगतसिंहाला शुद्धी आली तेव्हा तो एका झोंपलेला होता. त्या पलंगावर एक हृष्टगुष्ट
सुंदर खोलीत मऊ विछान्यावर झोंपलेला पठाण सुंदर पेहरान करून शान खात फारसी
होता. त्याने दोळे लघळून पाहिले. ती आपेने एक पुस्तक पावीत होता. पण
एक मोठी खोकी होती. पायगती एक की कोळत कोणीच नव्हता.
व्हालेली होती. ती मधून मधून त्याच्या युवराजाने एकदा खोलीवर नवर फित-
बोव्यावर गुळान पाणी ठेवीत होती. विली आणि या कुबीवरून त्या कुबीवर
दुसरी एक की थोडी दूर उभी होती. बळण्याचा यत्न करून पाहिला. पण ते
बगतसिंह एका हस्तीदंती पलंगावर त्याला शक्य झालं नाही.

श्री बंकिमचं नटोपाचार

म्हणाला अधिक काळ लागेल. स्वस्थ राहण्यावर तर येथून जाता येईल.”

मोठ्या कानने मुदराजाने पुन्हा विचारले—
“फक्त एकदा गोष्ट विचारतो! तुम्ही कोप!”

“आयशा!”

तो बराच वेळ आयशाकडे पहात होता. तिच्या पूर्वी कोठे राहिले असेलसे त्याला आठवेना. आयशाने वय वीस बावीसच्या दरम्यान असेल. ती मुंदर पण तशीच होती. तिला पाहून जगतसिंहाला तिस्रोचमेची आठवण झाली. त्याच्या हव्याला अकस्मात प्रकाश लागल्यासारखे वाटले. रक्तपाव जोराने सुरू झाला. तो पुन्हा वैशुद्ध होऊन पडला.

आयशा घाबरून उठून उभी राहिली. धडंगानवर बसून पुस्तक वाचत बसलेला तरुण अचानकच मधून मधून आयशाकडे पहात होता. आयशा त्याच्या कानांत म्हणाली—“उस्मान! इकामाकडे कळकर निरोप पाठव!”

उस्मान उठून लगेच बाहेर गेला. ती धडंगानवर बसली व चांदीच्या सिवईवर लागला तर जास्त त्रास होईल व बरे ठेवलेल्या एका भांग्यातून एक द्रव-

पदार्थ घेऊन मुदराजाच्या तोंडावर थिपवून लावली.

उस्मान खान इकामाला बोलावून घेऊन आला. त्याने औषध लावून रक्तपाव बंद केला. तो औषध देऊन व शेवटाला पर्यंत बारीत सांगून जाऊन झाला.

आयशाने जवळ जाऊन हळूच विचारले—
“कधी काय आहे तब्येत यांची?”

“बाप बरा वास्तव आहे!” असे सांगून इकीम निघाला. उस्मानखान त्याला दारापर्यंत पोचवायला गेला. “तसे जिवावरचे दुखणे नाही. तरी काळजी घ्यावी लागेल. पुन्हा काही विनोद झाले तर निरोप पाठवायला मला.” असे सांगून तो निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री उस्मानखान व आयशा दोघे मध्यरात्र उठून गेली तरी जागी होती. इकीम कित्येकदा येऊन मुदराजाची तब्येत तपासून निघून गेला. आयशा आरखी शेवटच्या जखमी बसून शुश्रूषा करित होती. तीन महिन्यांनंतर एक दासी तिला घेऊन म्हणाली—
“बेगम साहेबा आपली आठवण करित होत्या.”

“हो, आलेख!” म्हणत आयशा उठून उभी राहिली. उस्मानखान देखील पळंग्यावरून उठून उभा राहिला.

“तू मुखांत निघालास काटते!” आयशाने त्याला विचारले.

“पुष्कळ उशीर झाला आहे. चक, मी तुला पोचवून येतो.” उस्मानखान म्हणाला.

आयशा दासीला मुदराजाकडे सतत नज्ज ठेवायला नज्जान सांगून आपल्या आईकडे निघून गेली. वाढत उस्मान खानाने तिला विचारले—“आज तू बेगम साहेबांकडेच राहणार का?”

“नाहीं, मी परत येणार आहे, सुबरांना-
जवळ!” आग्रहा म्हणाली.

“आग्रहा तुझ्या चांगुलपणाचे काय
म्हणून दर्शन करू? तू माझ्या वा शत्रूची
जी सेवा करीत आहेस तितकी सेवा त्याची
स्वतःची बघीण तरी करील की नाही
ज्ञात.” उस्मानखान म्हणाला.

आग्रहा शिंतव करून म्हणाली—“उस्मान!
ती जी-स्वभाव आहे! तुझी कधी लोकांची
सेवा करण्याचे भाग्य मिळल्यास आग्रहा
काय पाहिजे? तुझी कृपा काय थोडी आहे
आग्रहावर? तुझा तो ज्ञान आहे म्हणतोस,

मग त्याला वांचविण्याची इतकी उठावेच
कशाळा?”

“तू उबार मनाची आग्रहा म्हणून तुला
घाटते की इतर लोक देखील तुझ्यासारखेच
उबार मनावे असतील, माझ्या मनांत
तुसाच विचार आहे. अगतसिंह आपल्या
कैदेत राहाला तर मानसिंह आपल्या मुलीत
आला वसें समज! वाटेक तशी सेवा
करवून घेईत मी त्याच्याकडून। करे ते
जमले नाही तर जगतसिंहाला परत
करण्यापूर्वी त्याच्याकडून पुष्कळ धन
मिळेल. म्हणून जगतसिंहाला वांचविण्यांत
सर्वतः हेच फायदाच आहे. या बाबतीत
मी निष्काळजीपणा दाखविला तर मला
लोक शस्त्रांत काढतील.” उस्मानखान
म्हणाला.

“उस्मान! तू इतक्या छुद्र बुद्धीचा
असशील असें नव्हते मला माहीत। सर्वच
तुझ्यासारखे होतील त्या विषयी बरी बुद्धी-
खान वसें समजोनें लागेल.” आग्रहा
थोडीशी रागांतच म्हणाली.

उस्मान त्यावर काही एक बोलला नाही.
तो आग्रहाला पोचवून स्वतःच्या सोलीत
झोपायला निघून गेला.

आग्रहा

तुसच्या दिवशी संध्याकाळ पर्यंत जगत-
सिंहाची स्थिति माजूकच होती. दुकित,
उस्मान व आग्रहा त्याच्या जवळच होती.
कोपधोपचार चाब, होला. थोडा थोडा गुण
पडून लागल्यावर हकीम म्हणाला—“ताप
उतरून लागला आहे. आतां विषावरचे
संकेत टडले.” ते ऐकून आग्रहा व उस्मान
तोषांच्या चेहऱ्यावर आनंद झळकू लागला.
हकीम निघून गेला. उस्मानखान देखील
झोपायला निघून गेला. आग्रहा सुबरांना-
जवळच बसून होती.

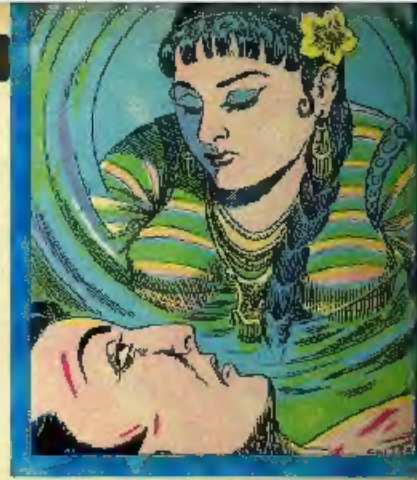
मल्लाज उलटल्यावर जगतसिंहाने डोळे
उघडून पाहिले. त्याला सनोर आग्रहा
दिसली. परंतु त्याची दृष्टि हुडकीत होती
तो चेहरा न दिसल्यामुळे त्याच्या डोळ्यांत
निराशा व हताशा स्पष्ट झळकू लागली.

अन्धत्वा वेळानंतर त्याने आग्रहाला
विचारले—“मी कोठे आहे?”

“कतखानाच्या किल्ल्यांत!” आग्रहा
उत्तरली.

काही वेळ विचार करून त्याने पुन्हा
विचारले—“मी येथे कशा काय आलो?”

“तुम्ही जास्त बोळ बसला. तुमची
तन्हेत बरी नाही!”

“नाहीं, नाही, मी येथे कैदी आहे!
कुण?”

“आग्रहा! कतखानाची मुलगी!”

“किती दिवस झाले मला येथे!”

“चार दिवस!”

“हूँ.....”

“वीरेंद्रसिंह कोठे आहेत?”

“कैदेत! आजच त्यांच्या विद्रोही

पणाबद्दल विचारणा होणार आहे!”

ते ऐकून जगतसिंहाचे तोंड उतर-

ल्यासारखे भासले. “इतर सर्व कोठे

आहेत?”

आग्रहा

Full Screen

127

X

◀

⋮

▶

24 176

◀ ▶

“तुम्हाला स्वप्नांत विसली ती तिकोंत-
माच असण्याची शक्यता आहे.” आयशा
म्हणाली.

दुपारी बारा वाजता फतखानाचा
दरबार मरला. त्याच दिवशी वीरेंद्रसिंहाला
शिक्षा मिळणार होती. काही सैनिक
वीरेंद्रसिंहाला साखळवंडांनी बांधून कतख-
ानासमोर नेऊन आले. वीरेंद्रसिंहाचे
डोळे आग पाळडीत होते. त्याच्या तोंडावर
भवाचे नांव देखील नव्हते.

फतखाना शांत व संथपणे म्हणाला—
“वीरेंद्रसिंह ! माझ्या दरबारात तुझ्या अप-
राधाबद्दल विचार होणार आहे. इथम मला
हे सांग, तू आमच्या किड्ड कां हाक
उगारलेस ?”

“मी काय केले, हे तरी सांगडील कां
नाही ?” वीरेंद्रसिंहाने त्याला विचारले.

“जरा तोंड संभाळून बोल !” एक
दरबारी म्हणाला.

“माझ्या आज्ञेप्रमाणे तू सैन्य व पैसे
कां नाही पाठविलेस ?” फतखानाने
विचारले.

“तुं राजद्रोही आहेस. डाकू व लुटेरा
आहेस ! तुला मी कशासाठी पैसे पावयाने !

व सैन्य तरी कां पाठवावयाचे !” वीरेंद्र-
सिंहाने निर्भीक्ष्ण विचारले.

हा स्वतःच आपले मरण ओढवून घेत
आहे त्याला आता कोण काय करणार
असे प्रत्येक दरबारी मनांतल्या मनांत
म्हणत होता.

फतखानाने जंग रागाने अश्वर कापू
लागले. तरी त्याने आपला राग थाबरला
व म्हणाला—“तू आमच्या अमलासाठी
अस्लेल्या प्रवेशात आहेस, आमची प्रजा
आहेस, मग तू आमच्या खजूला कां
फितूर झालास !”

“तुम्हे राज्य आणि तुम्हा अमल ! कोठे
आहे ! मला तो मान्य नाही.” वीरेंद्रसिंह

करक्या आवाजात उत्तरला. फतखानाचा
राग जास्तच भडकला.

विश्वासघातकी राजद्रोही आहेस तू.
तुला खबरच तुझ्या पायांनी फळे भोगावीं
लागावील. स्वतःचा जीव वांचवायला अजून
तयार आहे !” फतखाना म्हणाला.

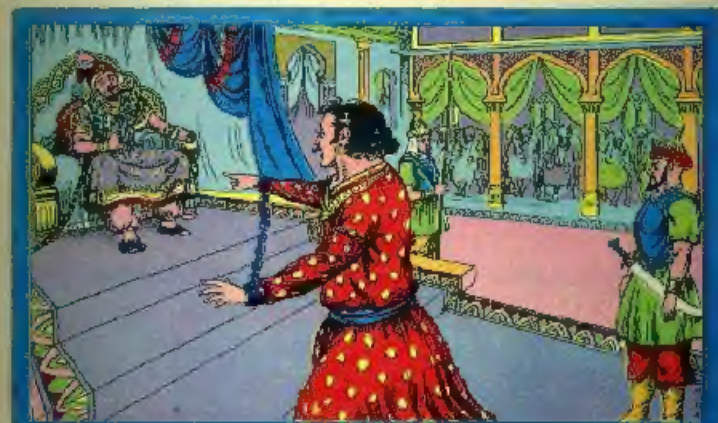
वीरेंद्रसिंह खंदखंदी औपरोधिकपणे
हंसून म्हणाला—“फतखाना ! मला साखळ-
वंडांनी बांधून तुझ्यासमोर उभा केला असतां
मी स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी तुझ्या

“तें सर्व मला नाही माहील !” आयशा
घाबण्या आवाजात उत्तरली.

शुभराज स्वतःशीच काही तरी पुटपुटत्या
सारखा भास झाला. पुटपुटण्याचा अर्थूक
आवाज आयशाच्या कानां पडला. तिचे
तिलोचना नांव शेततीनदा ऐकले. ती उठून
उभी राहाली व तिने त्याला औषध वाजले.

“मी जीवन-मरणाच्या सीमेवर पोचलो
असतां मला एक स्वप्न पडले. कीर्णीतरी
देवकन्या माझ्या डोक्याशी बसून माझी
सेवागुलूषा करीत होती. ती तूच की
तिलोचना ?” जगतसिंहाने विचारले.

आंदोवा

Fullscreen

127

26

176

दुसऱ्याची पिढा मागील असे वाटले होय तुला ? तुझ्यासारख्या नराचमाच्या कुपेवर ज्यांचे जिणे अवलंबून आहे त्यांच्या जिण्यावर विचार ! मी तुला आशीर्वाद देऊन मरायला तयार होतो, पण तू माझ्या बेशाची बोरीच सोडलीस. माझ्या भाषाहून मला वास्त मिळ...." बोलत असताना त्याचा फंड वाहून आला. होळ्यांतून कसूधारा सुक झाल्या. तो मान खाली करून राहू लागला.

कलखलान कर होता. दुसऱ्यांना दुःखी पाहून हृदय दगडासारखे षड कळल जेण्याची शक्ति त्याच्या अंगात होती. स्वामिमाना राजूला स्थितीत पाहून त्याच्या ओठावर ह्यास सल्ल्या. स्थाने बीरेंद्रसिंहाला विचारले— "तुला साम्राज्यवळ काही मागावयाचे नाहीस म्हणाला होलास. खूप विचार करून बोलतो आहेस ना ?"

बीरेंद्रसिंह ताठ उभा राहून म्हणाला— "मला आपली काही नको ! सक्कल माझा गिरच्छेद कर !"

"बरं, आपली काही विचारावयाचे आहे ?"

"नाही, या जन्मात आपली काही विचारावयाचे नाही, मला !"

"अरणाएली आपल्या एकुलत्या एका मुलीचे तोंड पाहण्याची इच्छा नाही वाटते तुला ?" बीरेंद्रसिंहाचे डोळे पुन्हां मळत आले. दुसऱ्या सणीं ताठ उभा राहून तो म्हणाला— "माझी मुलगी अबाप मेळी नसेल तर तिच्या पाहण्याची माझी इच्छा नाही. ती मेळी असेल तर माव तिचे पैल बाहण्याची इच्छा आहे. तिला आपल्या मांडीवर घेऊन मी आनंदाने प्राण सोडीन !"

(पुढील मोठ पुढील अंकी)

राज्याची द्वाय

विक्रमाकर्नि हड सोबळ नाही. तो पुन्हां झालाजवळ गेला. झालावळून पैल काहून सांचावर टाकून नेहमीप्रमाणे स्वप्नावाकडे निघाला. तेव्हां पैलांत सलेला वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा, तू एवढी मेहनत करीत आहेस, कर, माझी ना नाही. परंतु परिणामी तुझी स्थिति जयमळसारखी होऊ नये, एवढेच मला वाटते. मेहनतीचे फळ मिळण्याचा ऐन प्रसंग आला असता तो ते राखात बसला. तुला कंटाळा येऊ नये म्हणून मी ही मोष्ट सांगतो, ऐक." असे सांगून तो ती मोष्ट सांगू लागला.

एकदां पैठण प्रदेशांतल्या कान मोठ्या संस्थानिकांनी ठरविले कीं आपुळे आपणांत भांडणे करावयाची नाहीत. त्यांना या निश्चयाबुळे बराच कायदा झाला. त्या विधीचे सर्व संस्थापित निश्चय केव्हापर्यंत

वेताळाच्या गोष्टी

वागळे. परंतु सर्वकाळ दिलेलें वचन कोणी पाळतो का !

वीरमल नांवाच्या एका संस्थानिकाच्या संस्थानांत दुष्ट लोकांची संस्था वाढत गेली होती. वीरमल स्वभावानें सरळ होता व त्यांत पयोइच्छ. म्हणून तो बंडखोरांचें पारिपत्य करूं शकला नाहीं. परंतु इंद्रच नांवाच्या दोबाराच्या तुसऱ्या पिढीतल्या तरुण संस्थानिकास आपल्या दोबाराच्या राज्यांत वाळू असलेली बंडाळी खपली नाहीं. म्हणून इंद्रचानें वीरमलच्या विरुद्ध युद्ध करण्याचें ठरवून त्याच्या राज्यावर स्वारीपण केली. युद्ध करून स्वतःचें राज्य परत मिळव. ती

वीरमलानें मदतीसाठी इतर संस्थानिकांचा बोलावणी पाठविली. त्यांनीं दोन राज्यांतल्या आपसांतील भांडणांत पडणें आम्हांला बरोबर दिवस माहीं असें सांगून व्यंग काढून घेतले.

वीरमलाला युद्ध करण्याची इच्छाच नव्हती. शिवाय युद्ध करण्यास पुरेशी सवारीपण त्यानें केली नव्हती. म्हणून तो राणी व राजहज्जा दोघांना घेऊन विंध्य पर्वतांत पळून गेला.

एक बैबदेखील रक्त सांडल्याशिवाय वीरमलानें राज्य इंद्रचानें बळकावले. त्यानें काढक कायदे काढून तुष्ट भजेला वळवून टाकले. राज्यांत शांतता स्थापन झाली व असा प्रकारें धडा सुली झाली.

वीरमलानें मरण मसंगी विंध्य पर्वतांत आपला मुलगा जयमल बाला गुप्तपणें धोळावून घेतले आणि राज्य कसें चालवून बसला याचें वर्णन करून म्हणाला—^{६१} वाळ ! मी सर्व संस्थानिकांनीं मिळून केलेल्या संधी प्रमाणें वागलों. संधींत बचत दिल्याप्रमाणें इतर कोणी माहदा मदतीला आले नाहीं. परंतु मी मात्र बचत दिल्याप्रमाणें युद्ध केले नाहीं, पण तुला राज्य हवें असेल तर तूं ठरवून त्याच्या राज्यावर स्वारीपण केली. युद्ध करून स्वतःचें राज्य परत मिळव. मी

बचत दिले होते. आमची पिढी संवडी. आपल्या पिढीच्या हितासाठीं बाटेक ते करावला तूं खूब मुखतार आहेस."

बाप बारम्बार जयमलानें आपल्या बडिलाने राज्य परत मिळविण्याचें मनाशीं ठरविलें. त्याला राज्याचा लोभ पण होताच. राणीमाळ हिंदत असताना रानटी लोकांच्या सवधासांच दिली पशूंची शिकार करणें त्याला चांगले येऊं लागलें होतें. दसा तो स्वभावानें साहसीपण होताच.

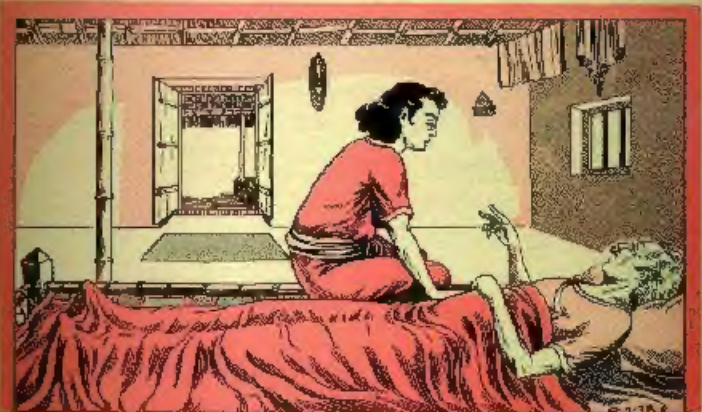
परंतु राज्य मिळविण्यासाठीं आपल्याला चांगली तवारी करावी लागेल ही गोष्ट पुढें काहीं दिवसांनीं त्यानें दुसऱ्या एका

देखील तो पूर्वपणें जोळखून होता. ताहस, शक्ति, बुद्धिमत्ता सर्व त्याच्याजवळ होते. पण शस्त्रविद्या त्याला पुरेशी अचंगत नव्हती.

शिकार करण्यांत किंवा मल्लयुद्धांत त्याची बरोबर करण्यास कोणी घजला नसता. परंतु युद्धांत जय मिळविण्यास शस्त्रविद्या अवगत करून घेणें आवश्यक आहे. सैन्य देखील जगां कारणें आवश्यक आहे.

म्हणून जयमल आपल्या आईबरोबर पैठण देशांत आला. व एका संस्थानांत

राहून शस्त्रविद्येचा अभ्यास करूं लागला. चांगली तवारी करावी लागेल ही गोष्ट पुढें काहीं दिवसांनीं त्यानें दुसऱ्या एका

राजाच्या पदरी सैनिक म्हणून नोकरी वरली. लष्कराच उत्तम सैनिक म्हणून त्याचा नांवकीर्तिक वाढला.

काही दिवसांनी त्याची आई वारली. आतां राज्य मिळविण्या व्यतिरिक्त दुसरी काही काळजी उरली नाही. इंद्रचाचा समोरासमोरच्या युद्धांत पराभव करणे अशक्य आहे हे त्याला चांगले माहित होते.

आतां एकच एक उपाय त्याच्याबरोबर उरला होता. शक्ति जेथे निरुपयोगी ठरते तेथे पुक्तीचाच उपयोग करावा लागतो. म्हणून त्याने आपले नांव बदलून इंद्रदत्तच्या

सैन्यांत भरती होण्याचा विचार केला. काही दिवसांनी आपण कोण हे सैन्याला कळल्यावर सैन्य आपल्या अक्षिप्रमाणे वागेर व इंद्रदत्ताच्या विरुद्ध पंढ करील असा त्याने विचार केला. म्हणून सैन्य जमविणे, त्याला शक्यते पुरविणे सर्व अनावश्यक आहे. युद्ध करण्याची गरजच नाही. अशातचने आपल्या बहिलांनी आपल्या विडीच्या कोकांना जितल्या वचनाचे पालन पण सहजी होईल.

असा विचार करून जयमल आपल्या बापाच्या राज्यांत गेला. इंद्रदत्ताच्या सैन्यांत त्याने आपले नांव नोंदविले. त्याला जी जी कला अवगत होती ती त्याने दाखविली. ती पाहून इंद्रदत्त खूष झाला. त्याने जयमलला आपला अंगरक्षक म्हणून नेमले.

जयमलने देशाच्या परिस्थितीचा लक्षपूर्वक अभ्यास केला. इंद्रदत्ताच्या राज्य कारभारांत कळकपणा होता, पण तो स्वतः स्वभावाने क्रूर नव्हता. त्याच्या पदरी नोकरी करपारे सर्व लोक स्वामिपक्ष जोकर होते. ते राजाच्या व त्याच्या राज्याच्या रक्षणार्थ सर्वेस्वाचा होम करण्यास तयार होते. दुष्टलोक त्याचे नांव ऐकून धर धर कांपत,

Full Screen

127

X

◀

⋮

▶

30 176

पण प्रजेचे राजावर प्रेम होते. त्याचे बडीरु राज्य करीत असतां प्रजेच्या मनांत राजाचे अय नव्हते व राजावर प्रेम पण नव्हते, हे ऐकून जयमलला मनापासून दुःख वाटले.

इंद्रदत्त शिकारीला जाई तेव्हा जयमलचे शिकारीतले कौशल्य त्याच्या नजरेस आल्या- शिवाय राहिले नाही. क्रूर व हिंस्र जनानरांना फक्त काठीने ठार करताना त्याला पाहून इंद्रदत्त चकित होई. जयमलच्या मनांत रानटी श्रावदाचे सय म्हणून नव्हते. म्हणून इंद्रदत्त त्याला बरोबर घेऊन शिकारीला जाई, एकटा कधी गेला नाही.

एकदा इंद्रदत्त शिकारीला गेला असतां शिकारीचा पाठलाग करीत रानांत दूर एकदा निघून गेला. स्थाने मागे वळून पाहिले तेव्हा त्याला फक्त जयमल पाठीमागून येत असलेला दिसला.

इंद्रदत्ताने घोष्यावरून उतरून बोडा हाडाळा चांभून टेबळा आणि स्वतः आराम कसण्याच्या निचारांत होता. परंतु त्याला उभास घ्यायला काही दिसेना, ते ओळखून जयमलने आपल्या मांडीवर होके ठेवून रानाळा शोषायला सांगितले. होके टेकल्या- बरोबर त्याला झोप लागली.

चांगोवा

जमलला शत्रूचा वध करण्यास या वेळां जास्त सुंदर संधी जयमलला कोटून मिळणार ? बाळा किंवा तुरुवा त्याच्या खोलीत लुपसून त्याचा शोध करणे जयमलला सहज शक्य झाले असते, तरी त्याच्या भनांत आले देखील पण त्याने मनाला आदरले.

इंद्रवत्त 'मकडा' 'मकडा' असे शोपेतच मोठ्याने ओरडत वचकून जागा झाला जयमल घाबरण्यासारखा उठून उभा राहिला "तुंच का" मी एक क्षर वाईट स्वप्न पाहिले. स्वप्नांत मी वीरमल्लच्या भुल्ल्या मांडीवर होके उठून

शोईली होती. तो मल्ल पाहून एक बाळा उचकून माझ्या खोलीत लुपसणार, एवढ्यांत मी मोठ्याने ओरडले आणि उठून उभा राहालो.

राजाने जोरठणे त्याच्या बरोबर शिकारीस आलेल्या त्याच्या अनुयायांना ऐकू आले. ते आवावाच्या अनुरोधाने तेथपर्यंत पांवल आले.

"महाराज, आपल्याला जे स्वप्न पडले होते अगदीच खोटे होते असे म्हणतां येणार नाही. मीच वीरमल्लचा भुल्ल्या मांडीवर होके उठून

भनांत आले होते पण मी मनाला आवरले !" जयमल म्हणाला.

ते ऐकून इंद्रवत्त नकित झाला. "मग तू भासा वध करायला कां कच्चास ?" त्याचे उत्तर न देऊन इंद्रवत्त म्हणाला— "असा प्रसंग पुन्हां पुढे कधी येणाना संभव आहे म्हणून मला जंगलक्षकाच्या पक्षावर काळज ठेवणे आपणाला बरोबर होणार नाही. आपली नोकरी सोडून जाण्याची पावानी मला द्या !"

इंद्रवत्तने त्याचे कांहीच उतर दिले नाही. आपले अनुयायी जवळ आल्या-

बरोबर त्याने जयमलला कैद करण्यास हांगितले

त्याच्याजवळ फक्त एकच एक भाळा होता. तरी जिवार उदार होऊन तो त्यांच्याशी लढला. कित्येक जखमी झाले. तरी तो शोबटी कैद झाला

इंद्रवत्त त्याला राजधानीत घेऊन गेला औषधोपचार करून तो बरा झाल्यानंतर त्याला त्याच्या बापाचे राज्य देऊन इंद्रवत्त स्वतःच्या राज्यांत निघून गेला.

घेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला— "राजा मला हे कळत नाही की जयमलने

इंद्रदत्ताचा वध का केला नाही ? तो झाला की राजमर्दि आड जाली ? की त्याच्या बडिलांनी आपल्या पिढीतल्या इतर संस्था-निकाशां केलेली संधी त्याला आडवली ? मंतर इंद्रदत्ताने जयमळला राज्य का दिले ? स्वतः संकटात सांपडण्याच्या भीतीने की जयमळने वध करण्याची संधी मिळाली असूनहि केला नाही म्हणून वृत्तशलेच्या माबनेने ? या शकाचे समाधान माहीत असून हि करण्याने तुं टाळलेस तर तुला माहीतच आहे, त्याचा परिणाम ? तुझा होक्याची कंभर छकळे होऊन तुझ्याच पायावर होऊ लागतील.

विक्रमार्क म्हणाला "इंद्रदत्त एक मज्जारजक राजा होता. प्रजेच्या हिवाची कामे तो करीत राहिला असता तर त्याला ठार करण्याचा विचार जयमळच्या

मनात बूड झाला असता. त्याच्या बडिलांच्या राज्यात प्रजा सुखी नव्हती. अशा परिस्थितीत त्याने राजाचा वध केल्या असता तर प्रजा त्याच्या विरुद्ध उठली असती. म्हणून त्याने राजाचा वध करण्याचा विचार सोडून दिला. जयमळने स्वतःच्या रक्षणासाठी एकदा असूनहि जे शौर्य व साहस दाखविले ते तो प्रजेला सुखी करण्यासाठी झटेल हे पटविण्यात पुरे होते. त्याच्या राज्यात बंडाळी माजणार नाही अशी मनाची खात्री झाल्यावर इंद्रदत्ताने जयमळला त्याच्या बापाचे राज्य देऊन टाकले."

अशा प्रकारे राजाचे मौन अंग साज्यादुळे वेताळ प्रेताघरीवर अदृश्य झाला व झाडाच्या फांदीला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

परोपकारी गोपाळ

गोपाळ ज्या देशात रहात असे त्या देशात एकदां दुष्काळ पडला. पाऊस नाही, म्हणून पिके करपू लागली. दुष्काळ निरा-रण्यासाठी राजाने विहिरी बांधू सोक ठरवल्या. खजिन्यात धन होते नव्हते ते सर्व करून फर्देशातून अन्न पुरवठा करून प्रजेला वाटले खजिना रिकामा झाला.

त्याच सुमारास गोपाळला एक विचित्र स्वप्न पडले स्वप्नात त्याला राजा दिसला. तो गोपाळला पूर्वेकडील डोंगराकडे बोट दाखवून विचारीत होता की या डोंगरात एक घनाचा ठेवा आहे असे माझ्या कुळदेवतेने मला अंगितले आहे. मी सैनिकांना पाठ-किले पण त्यापैकी कोणी परत आला नाही. लोक उपाशी मरत आहेत, तेथे घनाचा पण एक देखील पस्तला नाही. ते ऐकून ठेवा माझे की वाही हे पाहून येणारा

कोणी मिळेल तर चरें होईल. तुं करू शकशील का एवढे काम ?"

"का नाही, महाराज ? हा निघालो पहा !" असे बोलत अस्तंता गोपाळची शोप मोडली. स्वप्नातली पर्येक मोष्ट खरी असावी असे त्याला वाटू लागले. त्याने विचार केला की स्वप्न खरे आहे की खोटे हे का पाहून धेऊ नये ? म्हणून गोपाळ बराच कोणाला कळविण्या निघाय पूर्वकडे निघाला. डोंगराच्या पायथ्याच्या रानात तो पोचला तेव्हा त्या रानात राहणारे लोक त्याला सांगू लागले की त्या डोंगरात एक तर कोणी जात नाही व जे जातात ते मरत येत नाहीत. एकदां काही सैनिक गेले, पण एक देखील पस्तला नाही. ते ऐकून गोपाळला स्वप्न खरे असणे असे वाटू लागले.

[दुष्काळ]

[श्री. बा. गो. मोरे]

“तुं शक्य नाही. या प्रदेशांत बाळू टाकण्याचं बूक तुम्ही करा करून परत जाव अशी माहीती हात जोडून विनंती आहे.” चोर म्हणाला.

“तिकडे लोक उपाशी भरत आहेत व मी येथे धनाचा मोठा ठेवा आहे हे माहीत असून देखील कसा परत जाऊं?” गोपाळने त्याला विचारलं.

“जहो गोपाळराव, असले दया वाक्षिण्य दाखवायला ही जागा नव्हे. आपण कृपा करून परत जाव अशी मी पुन्हा पुन्हा विनंती करतो.” चोर म्हणाला.

इतक्यांत आणखी एक मनुष्य कोठून तरी आला. “कोण तू? कशास आला आहेस इसवै? काय रे, माचे हात पाय बांधून कां नाही नेलेस आला? आणि येथे उभा राहून त्याच्याशी कमल्या सुळसुळ मधा चाळू आहेत?” तो देखील चोरांच्या टाळीतलाच एक होता.

त्याला तो पहिला चोर कानांत म्हणाला “हेच ते परोपकारी गोपाळराव!”

तोच गोपाळला आपल्या सादाराकडे घेऊन गेले. पहिल्या चोराने सादाराच्या कानांत काहीतरी सांगितलं.

तो रानांत पुढे जाऊ लागला तसतशी वाट झाडी वाढतच गेली. त्याला वाटत एक मनुष्य येऊला. त्याने त्याला विचारलं “तुमचेच नाव गोपाळ का?”

गोपाळने त्याला धोळखलं. तो चोर होता. पण गोपाळने त्याला एका मयेंकर जागरांपुढ बांधविलं होतं. गोपाळने त्याला जे स्वयं पडलं होतं ते वर्णन करून सांगितलं आणि म्हणाला—“लोक उपाशी भरत आहेत. डोंगरांत धनाचा ठेवा कोठे आहे, याचा शोध लावण्याच्या कामी तू मदत करू शकशील का?”

ते ऐकून सरदार गोपाळला म्हणाला—

“हे आमचे राज्य आहे. आमच्या राज्यांत पाऊल टाकणाऱ्यास आम्ही परत जाऊ देत नाही. पण तुम्ही आमच्या या साथी मित्राला एकदा बांधविलं होतं. म्हणून आम्ही तुम्हाला शिक्षा किंवा दंड केल्या-विनाच परत जाऊ देतो. परोक्ष आहे ना?”

“मी तुमचा आभारी आहे पण माझा वर तुम्ही एक करा. या डोंगरांत धनाचा ठेवा कोठे आहे, हे मला दाखवा. मी परत आऊन राजाकाला त्या संबंधी माहिती देईन त्यानंतर जे करावयाचे असेल ते राधा स्वतःच करील किंवा मी राजाकाला सुचवीन.” गोपाळ म्हणाला.

“वा रे वा! आतापर्यंत तुम्ही जे पाहिलेस व एकलेनतं कोणासमोर बोलणार नाही अशी आमचे कुलदैवत जी काही माता तिच्यासमोर उभे राहून शपथ घेतली पाहिलेत, तरच आम्ही तुम्हाला येथून जिवत परत जाता येईल.” सरदार म्हणाला.

“मला तो धनाचा ठेवा दाखवायला नसेल तर माझा आयुष्य नाही. तुम्हीच तो राजाकडे पोचता केळत तरी माझ्या मनाचे समाधान होईल.” गोपाळ म्हणाला.

चोरांचा सरदार ते उतर ऐकून तापला. म्हणाला “आम्ही जे मिळवितो ते कोणाकडे देण्यासाठी नव्हे. काही मातेसमोर तुम्ही शपथ घेतली नाहीत तर तुम्हाला आम्ही जिवंत परत जाऊ देणार नाही.”

“मी अशी शपथ घ्यायला तयार नाही!” गोपाळ म्हणाला.

लोच सरदाराचा आज्ञेप्रमाणे चोरांनी गोपाळचे हातपाय बांधून त्याला काही मातेसमोर हजर केले. काही मातेची एक मध्य मूर्ति होती ती. “निदान आता तरी काही मातेसमोर शपथ घे! झुजा

जिवंत सोई जाणही." चोरांचा सरदार म्हणाला.

"हं पहा, मी आजो आहे वेधे बसाला ठेवा आहे की नाही याच्या शोधात! तुझ्या गुपितांचे रक्षण करण्यासाठी किंवा तुझ्यावर हेरगिरी करण्यासाठी आलो नाही." गोपाळ म्हणाला.

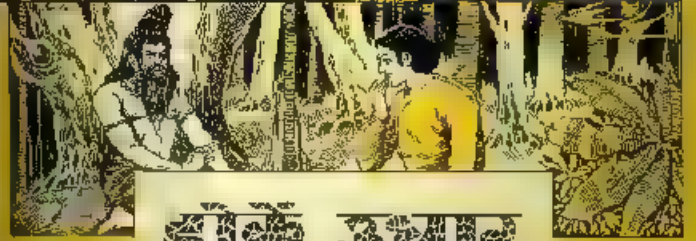
गोपाळचा शिरच्छेद करण्यासाठी सरदाराने आपली सलवार उपसली

त्याच वेळी कोणी तरी ती मूर्ति जणुकाही वकळली. थोडी वाजूका आडवी होत सरळ सरदाराच्या डोक्यावर कोसळली. चोरांचा सरदार त्या घटनेलाचिरडून तत्काळ मरण पावला.

"पाहिलेत, मला स्वतः देवीनेच या कामासाठी व्हकडे पाठविले आहे. तिने ते तुम्हाला कळविले म्हणून तुमच्या सरदारालाच

घाटेला लावले. लोक तुम्हालासुळ पटाफट मरत असता हा घनाचा ठेवा जमा करून तरी काय उपयोग! मला देवीचा दृष्टांत झाला व तिच्या आज्ञेने मी येथे आलो. मला शडयावगेवर. तुम्हाला राजा काही शिक्षा करणार नाही, तुम्ही प्रजेच्या काळ मुलाचे वाटेकरी व्हायला तबार म्हाळ तर देवी तुमचे रक्षण करील." गोपाळने चोरांना धीर दिला.

ज्या लोकांनी गोपाळचा तो निर्भीकपणा पाहिला होता, त्याच्या बोलण्यावर त्यांचा विश्वास बसला. ते गोपाळच्या घरोघर आपले सर्व धन वेळन राजासमोर हजर झाले. राजाने चोरांना माफ केले. त्यांच्या उदर निर्वाहाची प्रकर ती सर्व व्यवस्था करून दिली. तुम्हालांत सांपडलेल्या शोशगरिवांच्या रक्षणार्थ त्या घनाचा उपयोग झाला.

डोकें उचलव

दंडकारण्यांत एका काळी निरनिराळ्या जातीचे लोक रहात. त्यांची राहणी रानटी लोकांसारखीच होती. सभ्यतेचा गप्पसर्ष घेऊन त्यांना शाळेचा नव्हता. तरी हळुहळू एकेका जातीने आपल्या प्रांताचा एक राजा निवडला, तेव्हापासून सर्व जातींच्या राहणीत हळुहळू सभ्यतेचा शिरकाव होऊ लागला.

दंडकारण्यांतच वंडामध नांवाचा एक प्रांत होता त्या प्रांतांत जोणी राजा नव्हता. मारामारी व दंभेखोरणा हाच जणु काही त्यांच्या आयुष्यांतला नियम झाला होता. चक्रवान दुर्बलांवर अत्याचार करीत. कोण काय वंदा करणार व मिळवून काय करणार, सर्व लोक आळशी होऊन गेले. कोणी विचारपूस करणारा नव्हता.

पण त्या जातींत समिज नांवाचा एक बुद्धिमान वरुण निवाला. आपल्या जातीची ही दुःस्थिति पाहून त्याला फार वाईट वाटले. त्याने तुष्ट लोकांना सजजाकृत सांगण्याचा प्रयत्न करून पाहिला, परंतु त्याला बस आले नाही. शेवटी त्याला जीविताचा वीट आला व तो रानांत एका एकांत त्यानी वाऊन राहू लागला. तेथे त्याच एक योगी नेटला. तो रानांत एका आशी आश्रम बांधून योगाभ्यास करीत असे सुमित्राची त्या योग्याशी ओळख झाली व परिचय वाढला. एकदा त्याने त्याला विचारले की देशांत शांतता स्थापन करण्यास काही उपाय सांग. योगी म्हणाला "हं पहा, मनुष्यांची जात ही स्वभावाने फार एकाशी व भावनेने आहे. त्या जातीचा

सन्मार्गावर आपण्यासाठी एका राजाची गरज असते. पण राजा बलवान असला पाहिजे, पराक्रमी असला पाहिजे. राजाला सत्ता देणारा एक शक्ती, निवेकमान आणि वर्मपरायण मंत्रीपण असावा लागतो.”

सुमित्र स्वदेशी पात गेला व आपल्या जातीतल्या धीरसिंह नांवाच्या एका शूर पराक्रमी माणसाला म्हणाला- “तू आमच्या जातीचा राजा हो! सैन्य जमवून देशाचे रक्षण कर. प्रवेकद्वय कर घेऊन प्रजेचे पाळण केलें तर आपला देश शांतीने सुखी होईल.”

धीरसिंहाला ते म्हलें. त्यानें स्वतःला राजा म्हणून जाहीर केलें व स्वतःच्या राज्याभिषेकाची तयारी सुरू केली. त्या योग्यानें स्वयं हजार राहून धीरसिंहाच्या राज्याभिषेक करून दिला. निरोप घेतांना त्यानें धीरसिंहाला एक सल्ला दिला म्हणाला- “एक हजार मंत्री नेमून तुं त्याच्या सल्ल्यानें राज्य कारभार चालव!”

पण धीरसिंहानें त्याकडे दुर्लक्ष्य केलें. मी स्वतः राखा असतां आपली कोणाचा मळा वेण्याची काय गरज? अशा विचार करून स्वतः मंत्री नेमण्याचा विचार केला नाही.

राजाच्या पदवी नोकरी करणार तेच गुंड व गुंड लोक होते. मारहाण करणे हा एकच एक धंदो त्यांना अवगत होता. गोर गरीबांचा व दुर्बलांचा त्रास उरला नाही त्यांच्या अत्याचारामुलें प्रजा कंटाळून गेली

तें सर्व पाहून मुनिज पुन्हां त्या योग्याच्या दूरानास गेला त्यानें देशाची स्थिति वर्णन करून त्याला सांगितली तव्हा बोधी म्हणाला- “मी तुझ्या राजाचें बाकें ठीक करतो. एका आठवळ्यानें मी स्वतः घेऊन राजाला भेटतां. मी घेतों तें कळ माझ्या

बतीनें राजाला नेऊन दे. राजासिंहाय हत्तर कोणी त्या फुलाचा वास घेतां कामा नये कारण त्याचा परिणाम उलटा होईल.” असे सांगून त्यानें एक फुल पानांत गुंडाळून सुमित्राला दिलें. त्या फुलाचा वास पाना-बाहेर देखील येत होता.

सुमित्रनें तें फुल योगिराजाची भेट म्हणून राजाला दिलें आणि म्हणाला- “योगिराज स्वतः राजाच्या भेटीला एका आठवळ्यानें येणार आहेंत.” राजा त्या फुलाचा वास घेत बराच वेळ योगिराजाचें कीतुक करीत विचार करीत बसला.

ता रात्री झोपला तेव्हां तो जागृत होवा. पण सकाळीं झोप मोडली तेव्हां त्याचे दोक दुस्त होतें. औषध पाणी करण्यांत आलें पण काहीं एक उपयोग झाला नाही. अवस्थावर तरुपलत होता

एका आठवळ्यानें योगिराज राजाला भेटायला आले. राजाला एका आठवळ्या-पासून हाकें दुखी असल्याचें ऐकून तो म्हणाला- “राजा, तुला होके दुखी सुख होणार? अरे! प्रजापाळन म्हणजे काय यश वाटली तुला? ही होके दुखी फार पूर्वीच सुरू व्हायला पाहिजे होती. पण तुजें शरीर

स्वास्थ्य उत्तम होते म्हणून हतके दिवस काहीं झलें नाही. अजून तूं कोणाला तरी आपल्या मंत्री नेम आणि मोकळा हो. विचार करण्याचा धम बाचेल. तो विचार करून जी प्रेजता देखील त्याप्रमाणें वाग

हतके कष्ट होत होत तरी धीरसिंह माघार घ्यायला तयार नव्हता. म्हणाला- “योगिराज! मी सर्व ऐकायला तयार आहें. तें नाही मला कबूल! दुसऱ्याच्या कुडीवर विसंबून का मी राज्य करणार?

योगिराज स्मित करून म्हणाले “दुसऱ्याच्या होक्यावर मी तुला विसंबून

रहायला सांगत नाही तू पक्षाचा दुशार मापसाका घोषून त्याला आपले डोकें उभार दे। इसाकंकरून तू जशी कार्य करवितोस तशी त्याच्याकडून देखील कामे करवून घे. ही डोकें दुखी कायमची बंद होईल बंध."

राजा म्हणाला

"ते मी सांगले. कुत्रा नवें कोणावर लुका विश्वास आहे हें प्रथम सांग। मी तुझ्या होवयातकी थोडी विचार शक्ति त्याच्याकडे पोचली करतां." योगी म्हणाला.

राजानें सुमित्राचें नांव सुचविलें. राजाची विचार शक्ति उभार घेऊन क्षम करण्यास तो तयार झाला. योगिराजाच्या संजवळानें राजाला योगनिद्रा झाली थोडी सुमित्राचा म्हणाला—“मी जें फुल राजाकडे दिलें होतें त्यामुळेच ही डोकें दुखी सुरू झाली होती.

या झोंपेतून जागा झाल्यावर ती बंद होईल." राजा झोंपेतून जागा झाल्याभावा उठला. त्याची डोकेंदुखी बंद झालेली होती. "आतां नाही माझे डोकें दुखत!" तो म्हणाला.

"ज्यास्त विचार केल्यानें दुखा तेंदू सुजला होता. आतां तुला नाही त्रास होणार. सुमित्र तुला कुत्राच विचार शक्तीच्या स्वरूपाकडे लक्षा देत राहील." योगी म्हणाला

त्यानंतर धीरसिंह आपल्या मंत्र्याच्या सल्ल्याप्रमाणें राज्य चालू लागला. राजा ज्याचा सल्ला घेतो, तो मोठा हें सर्व दरबारी लोकांस कळलें व ते सुमित्राचा पथ मान करू लागले. राजा आणि मंत्री परस्परांवर विश्वास करून प्रजेचें पालन करू लागल्या. मुळें प्रजा सुखी झाली.

शूरपाल

वितस्ता नदीच्या काठीं केकेय देशांत मजापति नांवाचा राजा राज्य करित असे. त्याच्या मांडलिक राजपैषी पक्षाचें नांव धर्मपाल कसें होतें तो एक शूर शासक होता. धर्मपालाच्या मृत्यूनंतर त्याचा मुलगा शूरपाल जहागिरीचा वारस झाला. त्याच्या जहागिरींतून राजाला कित्येक वर्षे का मिळाला नव्हता. राजाला ही गोष्ट कळली तेव्हां त्यानें शूरपालकडे निरोप पाठविला कीं एका महिष्याच्या आंत येऊन राजाला भेटला नाहीस तर जहागीर जळत होईल. शूरपाल आपला मित्र क्षेमवर्मा याच्या बरोबर वीस सैनिक घेऊन निघाला.

शूरपालची जहागीर फार चांगली होती. जहागिरीत सोन्याची खाण पण होती. ते काळच्यावर राजाच्या आज्ञेच्या मुलाळा

दुष्टपणा घुचला. दख्खे विभ्र आणलें तर राजाची भेट होणार नाही. त्यानें राजाहा मोडली आहे म्हणून राजाच्या जहागीर पण खळत करील. तेव्हां राजाचें मन वळवून ती जहागीर स्वतःसाठीं मागून घेऊं, जसा होता त्याचा डाव, ती गोष्ट मंत्र्याच्या मुलाळा सांगून तो कांहीं सैनिकांना घेऊन राजधानी बाहेर शूरपालच्या वाटेवर रानांत लपून बसला. सैनिकांचा झुडपाभाद लपविला सांगून राजाचा मुलगा व मंत्र्याचा मुलगा धोळ्यावर बसून रस्त्यावर आडवे उभे राहिले.

थोडे व कांहीं वाळेस्वार वृं उभे असलेले पाहून क्षेमवर्मा संख्य आला, कांहींतरी मानगड आहे. त्यानें शूरपालाला व त्याच्या बरोबरच्या सैनिकांना मागे रहा व्हा सांगितलें व स्वतः धोळ्यावर बसून पुढे

गेला तोच शूरपाल असेक असा विचार करून राजकुमार व मंज्याचा मुलगा दरड वून म्हणाले-“धान्य, पोवा !”

“मला पुढे जायचे आहे. जाजूला व्हा !” असे म्हणत क्षेमवर्मा राजकुमाराला बका देऊन पुढे गेला.

“इतका गर्व आहे का तुला ?” असे म्हणत त्याने क्षेमवर्माला बका दिला. लगेच शूरपाल आपला घोडा वर घांव सोडून पुढे आला व दहाडून म्हणाला-“सित्या निहाळ माणसावर सख उभारतांना तुला काज नाही आली ?”

चंद्रोवा

“प्रथम तू स्वतःचा बचाव कर ! आला आहे उपदेश कायला !” राजकुमाराने तळवार उपसली. पण इतक्यांत शूरपालची तळवार राजकुमाराला लागली व त्याचे डोकें जमिनीवर धुळीत लोळू लागले.

मंज्याचा मुलगा ते पाहून धावतच गेला. त्याची पांचावर धावण बसली. शूरपालने आपला मित्र क्षेमवर्मा याला हात धरून उभे केले आणि तो मरत राजधानीत गेला. राजाचा नमस्कार करून म्हणाला-“आपल्या राजधानीवरिच वेशीजवळ डाकू दिवसा दवळला वाटसरुंना कुटीत आहेत. एका मुलें डाकूने माझ्या या मित्राला बका मारून पोळ्यावरून खाली पाडले. मी त्याचे वारिपत्य करण्यास गेलों त्यांत हो डाकू मार झाला.”

“ठीक ! अशा लोकांना अशीच शिक्षा झाली पाहिजे !” राजा म्हणाला.

इतक्यांत मंज्याचा मुलगा राजकुमाराचे शेत वेळून आला. त्याने ते राजागमोर ठेऊन निवेदन केले की “महाराज, या दुष्टाने राजकुमाराचा कत्तल जमानुष वध केला आहे पहा. याने विनाकारण त्याच्यावर सख उभारले. राजकुमार आपली

तळवार नीट उपसून त्याच्यावर वार करणार इतक्यांत याने त्यांचा शिरच्छेद केला.”

राजाचा राग आला व पुत्र सोबाने विद्वल होऊन तो शूरपालाला माराकडा धारला पण काही दुरवारी मधं पडले. रागाच्या मरात काही करून नंतर पश्चात्ताप करणे नशेवर होणार नाही असा त्यानी सडा विचार. शूरपालाचे वध म्हणजे आहे हे देखील ऐकून घेतले पाहिजे. त्यानी राजाला आवरले.

“मी स्वतः होऊन राजकुमारावर धाकलों नाही. प्रथम आपल्या मुलांनंच अपराध मुलगा, हे आम्हांला कळायला मार्ग ?

बोळत माझ्यावर वार केला. तो कोण आहे हेदेखील मला माहीत नव्हते. आपल्या मंज्याचा मुलगा म्हणाला ते सपशेल खोटे आहे. मी स्वतः आपल्या मेढीस घेत असता वाटेत मांडण काढून राजकुमाराचा मी वध करीन यांत काही अर्थ आहे का ?” शूरपाल म्हणाला.

परंतु राजाला पुढ वधाचा इतका राग आला होता की त्याला दुसरे काही दिसत नव्हते.

“तू खरे बोळत आहेस की मंज्याचा

देवाहाच काय तें माहीत तुम्ही दोघे द्रष्टु शकता. बरे विवेक तोच खरा!" राजा म्हणाला

शूरपाल जमून इथामें लहानच होता. मंत्र्याचा मुलगा सांगला दीम वर्षाचा बळवान होता. राजाच्या बाटले हातें की त्याच्या हाती शूरपाल नवी ठार होईल व मुलाच्या लुगणाच्या खूड सहजां लग्नला जाईल. शूरपालच्या अगातकी चपळता मंत्र्याच्या मलाच्या अंगात चव्हाती. परिणाम जो व्हावचा तो झालाच. मंत्र्याचा मुलगा आफल्या मित्राकडे मित्राकडे निघून गेला, म्हणजे ठार केला

बांदोबा

"महाराज, निवान आतां तरी हा हट सोडाल अशी अपेक्षा करता आपण सांगितल्याप्रमाणे ज्ञानें म्वत निवां वस्त त्यानें सिद्ध केले आहे" मंत्री म्हणाले. परंतु राजाचा राग कमी नव्हताच्या ऐवजी जास्त वाढला. त्याला ठार केल्यासाठी राजानें आज्ञाही एक उपाय केला.

"मी याला माफ करावला तयार आहे. पण यानें मी सांगितलेले एक काम करून काढें पाहिजे. त्याला कुशाच चक्रवर्तीच्या राज्यांत जावें लागेल. तेथें मुख्य अतिथीचा वष करून चक्रवर्तीचा किरीट आणून माझ्या समोर हजर केला पाहिजे. त्यानें हें काम करून दाखविलें तर मी त्याला माफ करावला तयार आहे." राजानें जें काही सांगितले तें ऐकून राजाचा खरा हेतू काय हें सर्वांना सहजां कळलें. सर्वे चकित होऊन शूरपाल कथ वत्तर बैतो हें पाहून कागले. पण शूरपाल सातपथी म्हणाला—"महाराज! आपली हीच इच्छा असेल तर मी ती आज्ञा समजून बागावला तयार आहे" असे सांगून तो दरबारांतून निघून गेला

जेव्हा मंत्री व आपल्या वरोवरच्या तैनिकांना राजधानीतच भायें रहावला सांगून तो

एकटाच निघाला, पुष्कळ दिवसांचा प्रवास होता व वाट तशी निर्विघ्न नव्हती कुशाच देशाच्या पश्चिमेकडच्या डोंगरांत राक्षसांची नुस्ती दान्ती, शूरपालला रथाने वाटेनें जावें लागले. राक्षसांचा राजा ताम्राक्ष याच्याशी त्याला युद्ध करावें लागले. परंतु शूरपाल स्वतः यत्नस्वी झाला. त्यानें त्या राक्षसाच्या ठार करून त्याच्या हातांतील सोन्याचे कंकण काढून तो कुशाच राजाच्या राजधानीत पोचला.

शूरपाल राजधानीत पोचला. त्या दिवशीं सज्ज होऊन त्याच्याकडे पाहून कागले. तो राजधानीत मंगलबाघें वाजत होती व चहुंफडे

लोकान्नी गर्दी होती. त्याच दिवशीं राज कन्येचा विवाह होता राजवाड्यांत चक्रवर्ती आपल्या बाहुणे मंडलीसद बसला होता एका बाजूला राजकन्या बसली होती व दुसऱ्या बाजूला नवरदेव. शूरपाल सरळ राजासमोर जाऊन उभा राहिला. त्यानें राजाकडे लक्ष घेऊन सांगितले. "ही माझ्या राजाची आज्ञा आहे" असे सांगून त्यानें नवर देवाचा वष केला.

हा प्रकार उद्भवून गेला. चक्रवर्ती स्वतः सज्ज होऊन त्याच्याकडे पाहून कागले. तो आला काय, बोलला काय आणि क्षणांत

त्याने नवर देवाला ठार केले काय! पण राजकन्या खूप शाळेची दिसली. कारण राजाने तिच्यासाठी निवडलेला झुळगा निल्ल वसंत नव्हता. त्याच्यात मनुष्याला साजतीक असा एक गुणदेखीक नव्हता.

“पकडा त्या दुष्टाला!” राजा ओरडला.

“बहादाव! क्षमा करावी! माझे आपल्या होणाऱ्या जांबयांशी किंवा आपणांशी काही एक वैर नाही. मी फक्त आपल्या राजाच्या आज्ञेने पालन केले आहे, आपण आपल्या सुकुर काढून घ्या, म्हणजे आज्ञेचे पुरे पालन होईल व मी आपल्या बाटेने निघून

जांढोया

जाईन. पुन्हा मी आपल्या देशात कधी याऊन देखील टाकणार नाही.” शूरपाल ते सारे विनम्रपणे म्हणाला.

ते ऐकून राजाका गप्प नसणार! तो कोषांघ होऊन म्हणाला: “पकडा वाला आणि टाका वाला अंधार कोठडीत. उपाखी मारा वाला. एक येव पाणीदेखील देऊ नका प्यायला!”

“राजा! तू मला सामान्य मनुष्य समजत असशील, पण लक्षात ठेव मी ताराशर व कुसाचा वध केला आहे येताना, हे पहा त्याचे कंकण त्याला ठार करून त्याच्या हातातून काढून घेऊन आलो आहे.” शूरपाल म्हणाला. पण कुद्यान राजाने तिकडे दुर्लक्ष केले.

राजाच्या आज्ञेपुढे शूरपालला कैदेन टाकण्यात आले. तो दिवस व त्याच्या पुढला दिवसपण उलटला. शूरपाल काळ कोठडीत जमिनीवर पडून विचार करीत होता. आता या कोठडीतच मरण येणार मुलाचा वध केला म्हणून प्रजापति राजाने चांगला सूड काढला माझ्यावर.

पण त्या काळीसोतहि जणुकाही व्यक्तीचे किंवा एक तरुण स्त्री हातात दिवा घेऊन

आली. शूरपालने तिला ओळखले, ती कुशाग्र राजाची कन्या होती. म्हणाली - "सुद्ध्यासाठी जेवण व पाणी घेऊन आले आहे! पाहारेकऱ्यांना बक्षिस देऊन मी आत आले आहे. पाहारेकरी मी सांगेन तसे वागतील."

तेव्हापासून राजकन्या रोज रात्री त्याक्यासाठी जेवण आणू लागली. दोघे बराच वेळ परस्परार्थी वास्तव्य वसत. त्या शूरपालसाचा वध करून त्याने तिला संकटातून बांधविल्याबद्दल तिने शूरपालचे आभार मानले. शूरपालने देखील तिचे आभार

मानले. त्याला जगण्याची आशा उरली नव्हती. तिने त्याला बांधविले थांबून त्याने तिचे आभार मानले, परंतु त्या काळकोटची-तून सुटका कशी होणार हे त्याला कळेना.

एका महिन्यानंतर राजाला त्या काळकोटचीच्या अधिकाऱ्याने येऊन कळविले की तो दुष्ट मेळा. राजाच्या मनाचे समाधान झाले.

पुढे काही दिवसांनी रात्रावर एक मोठे संकट आले. शूरपालने तात्काळ राक्षसाचा वध केल्या होता. त्याचा भक्त वृद्धास कुशाग्र राजावर चाळत आला. कुशाग्र राजा घाबरला. राक्षसांची बैर करून राज्याचे रक्षण कसे होणार? बापाला काळजीत पडलेला पाहून राजकन्या म्हणाली "ताम्रझाचा वध करणारा तरुण असता तर त्याने या भूमिक्षाचा पण वध करून आपल्याला बांधविले असते."

"पण आता काय उपयोग? तो तर मरून गेला!" राजा म्हणाला.

राजकन्येने राजाचे पाय धरले व म्हणाली-"क्षम करावी, महाराज. तो तरुण अजून जिवंत आहे. मी रोज रात्री त्याला जेवण पांघवीत होवें. तो अजून

तेथेच आहे. त्याला मुक्त केल्यास या राक्षसाचा वध करील."

राजाच्या निवृत्त जीव आला. राक्षसांची जात तरी काय विचित्र आहे? त्याच्यापैकी एकाला जरी बाहेरून कोणी घेऊन ठार केला तर ते ते सर्व विघटन जातत. एका राक्षसाला ठार करण्यासाठी जर त्याच्या प्रदेशात बाहेरून सैन्य आले तर सर्व राष्ट्रच मिळून कुशाग्र राजाच्या राजधानीला वेढा देत. तेव्हा त्याची एकदां लांड मोडलीच पाहिजे असा विचार करून राजाने काळकोटचीतून शूरपालाला बोलावून घेऊन आपल्या सांगितले

शूरपाल आल्यावर राजा त्याला म्हणाला - "तुं ज्या राक्षसाचा वध केला होतास त्याचा बाकटा माऊ राक्षसांचे मोठे सैन्य घेऊन आला आहे व त्याने राजधानीला गराडा घातला आहे. तू त्याचा पराभव केलास तर माझा मुकुट तर मी तुला देईनच राजकन्येचा विवाह देखील तुझ्याशी करून देईन."

शूरपाल त्याला तय्यार झाला. तो धूम्राक्षशी द्वंद्व युद्धास निघाला धूम्राक्ष यदा घेऊन शूरपालाला मारायला धांवला. देऊन राजकन्येची माझा विवाह करून

पण शूरपालाने त्याचपुर्वी कपळाईने आपली तकवार त्याच्या पोटात भोंसकून त्याला ठार केले.

शूरपाल आपली कामगिरी पुरी करून आला. त्याने ती गोष्ट राजाला कळविली व दिलेल्या वचनाप्रमाणे मुकुट देण्यास विनंति केली.

"मी तुला दृष्टादंड रद्द करतो. पण स्वदेशी जायला तुला परवानगी आहे." राजा म्हणाला

"महाराज! आपण मला आपला मुकुट देऊन राजकन्येची माझा विवाह करून

देण्याचे वचन दिले होते.” शूरपालाने आठवण करून दिली.

“तू मी सांगितल्याप्रमाणे निघून येऊ नकोस तर तुला पुन्हा ती शिक्षा देण्यात येईल. तोंड झाकून बस!”

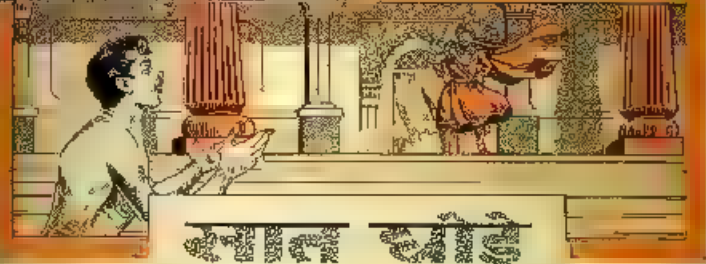
शूरपालाला राग आला. त्याने तुरुवार उपसून वचनभंग केल्याबद्दल राजाला शिक्षा करण्याचे ठरवून त्याचा शिरलेव केला. राजाचे स्वामिभक्त दरबारी त्याला घरायला घाबले परंतु राजाच्या मरणानंतर लगेच राजकन्येकडे वारसा हक्क आला. ती म्हणाली—“माचा अपराध कायही नाही. माझाहीच चुक होती. त्याची दिकेले वचन न पाळता यांना पुन्हा तुहंगांत सिमपन मरणाची शिक्षा दिली होती. आपुढे हेच माझे पति आहेत. तेव्हा माझ्या आज्ञेचे पाळन करणें हे माझ्या प्रजेचें कर्तव्य आहे.

शूरपाल व राजकन्येचा विधिवत विवाह समारंभ पार पडला. तिने आपल्या पतीला कुत्रान चक्रवर्तीच्या गादीवर बसवून त्याचा राज्याभिषेक करविला. केकेय देशाचा राजा प्रज्ञापति याने नव्या चक्रवर्ती राजाचे अभिनेदन केले.

“महाराज! मी आपण आझा केल्या प्रमाणे दोन्ही कायें पुरी केली आहेत. कुत्रान राजाचा मुकुट माझ्या डोक्यावर दिमतच असेल. आपण आज्ञा करावी.” शूरपाल प्रज्ञापतीला म्हणाला.

प्रज्ञापतीचे त्याची वाम करून माफी मागितली.

“वा खेपेस मी माक केले या पुढे कोणाला अशा शेंकटांत दकल नका!” शूरपालाने प्रज्ञापतीला वजावून सांगितले.

ज्यात सोंडे

फार पूर्वी एका राजाजवळ एक गरीब कुटुंब रहात असे. पति-पत्नी व दोन मुलें जियापाळ येवूनच करून उवर निर्वाह करीत. तरी त्यांना शेतभर जमक किंवा आभार वज्र कधी मिळाले नाही.

असल्या जिण्यापेक्षा मीक लागून जाणें जास्त बरे, असा विचार करून मोठा मुढ्या सकाळी उठून घरून निघाला. दिवसभर हिंजत हिंजत तो एका राजवाड्यासमोर आला तेव्हा राज पळली होती.

राजवाड्यासमोर स्वतः राजा पायरीवर उभा होता. त्या मुलाला पाहून राजाने विचारले “कोण तू? कोठून आलास?”

“एक जागा असेल तर सांगवई येईल. जेव्हा पोटभर खावला मिळेल तेच मांव माझे मुलगा म्हणाला.

“म्हणजे तुला काय पाहिजे आहे. माझ्याकडे सात घोडे आहेत. त्यांना चरायला घेऊन जा. तुला मिराला पगार देणार नाही. दिवसभर घोड्यांनोबर हिंजत रहा संध्याकाळी आज्ञावर घोड्यांनी दिवसभर काय खाल्ले व काम म्याले तें येऊन सांग. तूं सर्वे बोललास तर मी आपल्या मुलीचे लग्न तुझ्याशी करून देईन. खोटे बोललास तर तुझी चामडी खोलवीन” राजा म्हणाला.

त्या गरीबाच्या मुलांना हे काम नवें कठीण वाटले नाही. राजाचे जावई कारण झालेच असे त्याला दाटू लागले म्हणाला—

“मी आपले काम करायला तयार आहे” तो दुसऱ्या दिवशी तबेल्यांत गेला. त्याने घोडे सोदले व तदेका बंद करण्या-

Full Screen

127

8

◀ ▶

54 176 ▶

बाळ, आत ये किती घाम सुटला आहे.” त्याने चकित होऊन म्हातारीकडे पाहिले. तेव्हाच बोबे अहस्य झाले.

बोब्याला बरणे अशक्य आहे असा विचार करून तो रवा म्हातारीच्या झोंपडीत शिरला. म्हातारीने त्याचा घाम पुसला. पिंजारलेले केस विचरून सारखे केले. बंतर त्याने बघाई वेळ विनंती केतली व उठून म्हातारीला म्हणाला—“आजी! आतां मी सरळ आपल्या गावीं जातो. राजवाड्यांत जायें आतां व्यर्थच. राजवाड्यांत गेलों तर राजा विचारील कीं घोड्यांनीं काय खाळें व काय प्याले ! मी समाधानकारक उत्तर देऊं शकलों नाहीं. तर हीं दारवाण करून माझा जीव घेईल. मग उबव्या होळ्यानीं विहिरीत कडी काय उडी मारूं ?”

“अरे एवढ्याला गोष्टीसाठीं इतकी भीति ! बोबे गवस खालून पाणीं पितात राजाका तें सांग !” म्हातारीने त्याला सखा दिला

संध्याकाळीं बोबे परत येईपर्यंत तो मुलगा बाट पहात म्हातारीच्या झोंपडींतच बसून राहिला. त्यांच्या पाठोपाठ तो राज-वाड्यांत गेला.

आजोबा

तो परत आल्याबरोबर राजानें त्याला विचारलें—“बोबे चरले का छान ! काय खाळें व प्याले !”

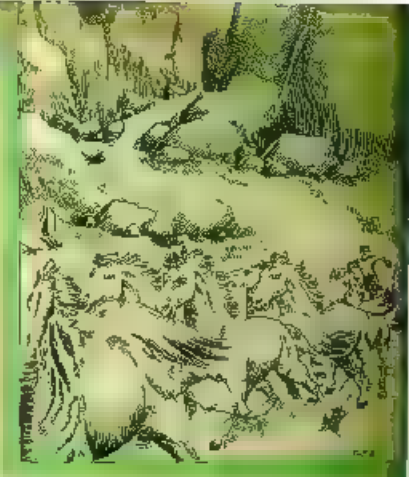
“गवस खाऊन पाणीं प्याले !” मुलगा म्हणाला.

“खाळा छान वडवा व बोबे मारून बाहेर काढा घाला.” राजानें नाकांना वाचा केली.

म्हातारीचा सखा होसा तसा तो बागळा म्हणून त्याच्या मग खावा लागला. रक्त-व्हाळ होऊन तो थरीं परत आला

मोठा मुलगा थरी परत आल्यावर पाकडा मुलगा चितःचा उदरनिर्वाह मी बाहेर कोठेंतरी जळून करीन असें सांगून बसून निघून गेला. तो देखीक दिवसभर नाखून संध्याकाळीं त्याच राजाच्या राज-वाड्यासमोर आला. राजानें त्याला देखील बोबे बरायला वेळम जायला सांगितलें व ते काय खातात पितात हें पाहून परत येऊन सांगायला सांगितलें. त्यानें त्याला बजावले कीं जर खोंटे बोकळात तर तुझी चामची लाळवीव. धाकड्या मुलानें तें कबूल केले. दुसऱ्या दिवशीं तो बोबे सोडून लागला तेव्हा बोबे पळू लागले. धाकडा मुलगा

बांदोबा

साठी बाहेर आला. पण तेव्हाच बोबे बासुवेगानें एका डोंगराकडे आले. पळू लागल्यावर त्यांचा वेग जास्तच वाढत गेला. वाटेन सर्वत्र हिरवीं गार पुरणें होतें. अण बोबे बरायला कोठेंहि थांबले नाहींत.

तो डोंगरापर्यंत पोचत आला. पण बढणीवर पोचत जायें अशक्य होतें. आमानें त्याचे सर्व कापडे ओलेचिब झाले होते त्याला बस लागला होता डोंगरा जवळच पामरग्याचीं एका झोंपडींत एक म्हातारी बसल्यावर तस काडीत बसकी होनी. तिनें त्याला पाहून बोलाविलें. म्हणाली “ये

त्यांच्या समोर जोरकत होता “या या, माझ्याबरोबर धावण्याची पैज मारायला !”

बोबे डोंगरापर्यंत पोचले थरी तो धावतच होता. त्याचे कापडे धावानें ओले चिब झाले होते. थरी ती पळत राहिली. ती देखीक म्हातारीच्या झोंपडीपर्यंत पोचला.

“ये बाळ. जुडा घाम पुसतें मी !” म्हातारी त्याला म्हणाली.

“मी जवळ येईन तर ना !” म्हणत तो पळत पुढें निघून गेला.

पण आतां तो बराच दमला होता. तो सुरवातील घोड्यांच्या पुढें धावत होता.

नंतर बरोबर व शेवटी घोडे पुढे धांवत होते व तो त्यांच्या पांथेपाठ.

सर्वात पाठीमागे जो घोडा होता त्याची आयाळ पकडून तो त्या घोड्यावर बसला. घोडे एका दाट जंगलात पळत गेले. एका बागीं एक देऊळ होते. त्या देऊळा-जवळ ते थांबले. घोडे येथेच नित्य येतात पाटते वसा निवार झाले तो घोड्यावरून खाली उतरला व देवळाच्या आवारात जाऊं लागला.

घोडे एकेक करून त्या आवारात फिरले व अंत पाऊल पडल्याबरोबर त्यांना मनुष्य

रूप मिळाले. त्यांच्यात तो बदल झालेला पाहून धाकट्या मुलाला खर्चातच फिर आश्चर्य वाटले.

त्या तरुण मुलामैका सर्वात जो मोठा होता त्याने धाकट्या मुलाला जवळ बोलावून आपली हृदयविदारक गोष्ट सांगितली. म्हणाला "आम्ही सातजण रावपुत्र आहोत. आमच्या बहिजांनी आमच्या बहिजांचे त्या जुह्याशी करून घ्यायला सांगितले आहे. बाटेत ज्या म्हातारीने तुला आपल्या बांधात बोलाविले होते ती एक जादूगारीण आहे. तिनेच सध्याच्या आमच्या हे रूप दिले आहे. तिचा मंत्र या मंदिराबाहेर उभयांगी पडला. म्हणून आम्ही दिवसां शक्य जसेक सिलका वेळ येथे येऊन राहतो. मनुष्यांचे जेवणच आम्हाला आवडते. मनुष्य जे खातात तेच आम्ही खातो व पितो. आम्ही जे खाऊ व पिके ते तुं आमच्या बाबांना आजून सांग म्हणजे ते तुं छम आमच्या बहिजांशी करून देतील. त्यानंतर एक उपकार आमच्यावर कर. या देवळात एक तरुवार आहे. ती मंत्रवलेली आहे. तुं ती तरुवार बेऊन आमच्याबरोबर सध्याकाळी तबेच्यांत ये. आम्हाला आभूत ठेवल्यावर

आमची डोकी कापून टाक. तसें केलेंस तर आजचे जथ रूप जाऊन आम्हाला मनुष्य रूप मिळेल "

असें सांगून मोठ्या राजकुमाराने त्या मुलाला देवाळांतली तरुवार दाखविली तो मुलगा दोन्ही हातांनी देखील ती सहजां उचलू शकला नाही

देवळात एक खंडा होता. त्यात जादूचे पाणी होतें. राजकुमाराने ते पाणी संपदां घ्यायला सांगितले तीन घोट पाणी घ्याव्या-बर एका हाताने त्याला ती छज उचरतां आली.

नंतर राजकुमारांनी देवळाच्या आवारांत गेेपाक केला. जेवणासाठीं सर्व आवश्यक पदार्थ देवळांत एका कोठडीत ठेवलेले होते

राजकुमारबरोबर धाकट्या मुलाने देखील जेवून घेतले. सध्याकाळपर्यंत सर्व त्या देवळांतच राहाले. नंतर ते बरी निघाले. देवळांतून बाहेर आल्याबरोबर सातहि राव-कुमार घोडे झाले. गरीब मुलगा तरुवार घेऊन एका जोड्यावर बसला मुलाला धाकटा बरोबर वस्त जालेला पाहून म्हातारी रागाने त्याच्याकडे पाहू लागली. तिने त्याला घमकी विली की तुला गाढवाचे रूप देईन.

सध्याकाळीं मुलगा घरी आल्यावर राजानें त्याला विचारलें. "काय रे? पोळ्यांना नीट चरायला घेऊन गेला होतास ना?"

सद्या त्याच आमावर नेमलें जाहेत तर मी तें नाहीं इतर दुसरे काम करीत का?" मुलानें विचारलें.

"काय झालें त्यानीं व काय प्याले ते?" राजानें पुन्हां विचारलें.

"मनुष्य जें खातात तेंच त्यानीं सार्लें व मंत्रवलेलें पाणी प्याले." चाकटा मुलगा म्हणाला.

"अरे हे उत्तर देऊ शकणारा आजपर्यंत दुसरा कोणी ऐटला नव्हता. मी बघून दिल्याप्रमाणें माझ्या मुलीशीं तुजें लग्न करून देतां यापुढें तूं माझा जोबई!"

त्या दिवशीं रात्रीं सर्व जातींनीं गेल्यावर चाकटा मुलगा वळवार घेऊन तबेल्यांत

गेला. पण जोळ्यांचे जोळें कापण्यास त्याचा हात धजेना. तरी मन धड करून त्यानें सपासप सर्वांच्या माना कापल्या. लगेच एका माणून एक राजकुमार त्याच्या जागीं त्याला दिसले. सावाह राजकुमाराना मंत्र-बळांनीं मनुष्य रूप मिळालें.

राजाला परमानंद झाला. त्याचे सातहि पुत्र देवानें त्याला परत दिले होते. त्या गरिबाच्या मुलाचीच सरोखरी ती कृपा होती. इतक्या वर्षांनीं आपल्या मार्गडांना भेटू शकल्याबद्दल राजकुमारीला आनंद झाला. तिच्या दौळ्यांतून आनंदासु उपरम गळू लागले.

त्या गरीब मुलाचें राजकन्येचीं लग्न झालें. त्यानें आपल्या आईवडिलांना व वडील मावाला बोळावून घेतलें व आपल्या बरोबर राजवाड्यांतच त्यांना ठेवून घेतलें.

युद्ध कांड

विभीषणानें कुंभकर्णचें वर्णन करीत असतां

त्याचीं जन्मकथा पण सांगितली.

म्हणाला—“कुंभकर्ण जन्माळा आल्याबरोबरच

त्याला इतकी भुक् लागलेली दिसली कीं

त्यानें सहस्रवधि लोकंंना जिवंत गिळून

टाकलें. लोक घाबरून इंद्राकडे धांवले.

इंद्राका कुंभकर्णांना राग आला व त्यानें

त्यावर वज्र टाकलें. पण कुंभकर्ण झकला

नहीं. तो इंद्राच्या ऐरावतावर चढला.

त्याचे दांत उपटले व ते घेऊन इंद्राच्या

छातींत मोसकले.

इंद्र पावळून पळाला व जख्मदेवाकडे

गेला. त्यानें ब्रह्मदेवाकड विनंति केली कीं

विराट तर कमें चालेल! त्याच्या निद्रेची

कुंभकर्णाच्या भयानें पृथ्वीवर हाहाकार

उडाला आहे. त्यानें बाह्या व देवांचा अपमान

केला आहे. जाधमरांचा धंस करून परजिथाचें

अपहरण करीत आहे.

ब्रह्मदेवानें धवें राक्षसांचें पाचारण केलें.

त्यांत कुंभकर्णपण होता. तो त्याला म्हणाला

“विधनसूनै तुला जनसंहार करण्यासाठी का

जन्म दिला? वा, तुला आजपासून कायमची

गाढ निद्रा लागेल.”

ब्रह्मदेवासमोरच कुंभकर्णाला झोप येऊं

कराली, तें पाहून रावण म्हणाला

“अजोबा, आपल्या नातवाला असा शाप

दिला. त्यानें ब्रह्मदेवाकड विनंति केली कीं

विराट तर कमें चालेल! त्याच्या निद्रेची

व जागरणाची वेळ खरून वा म्हणजे झाल

“तथास्तु! याला सहा महिने जाप घे सहा महिने जागरण राहील ’ ब्रह्मदेव म्हणाला.

बेधवर कुंभकर्णाने जगिज कर्ण करून चिमीवण म्हणाला—“रामा तुझ्या मघाने रावणाने धावकून जाऊन याला त्रास केला आहे त्याला पाहून वानर सेना पळू लागली आहे म्हणून आपण अनरांना वसे समजावून सांगितले पाहिजे की कुंभकर्ण राक्षस नसून एका चाकराचे बोकलें बसव आहे ’

Full Screen

127

60

176

रामाने नील वानरास वानर सैन्य सज करायला सांगितले. शरभ, हनुमान, अंगदादि वानर एकेक फळ मोठमोठे डोंगर उचरून येऊन लंकेच्या महाद्वारासमोर उभे राहाले.

निकडे कुंभकर्ण रावणानेच नवाळात गेला. तेथे त्याचा मोठा माऊ झोक फंगीत बसलेला त्याला दिसला. कुंभकर्णाच्या आगेछा पाहून रावण प्रेमाने त्याला भेटला.

कुंभकर्णाने बघील भावाला आत्तरपूर्वक नमस्कार केला व म्हणाला—“दादा! मला का रे जागा कायला सांगितले? असे झाले तरी काय! मृत्यूचे बोकलबणे कोणाला रे आले आहे?”

‘तु झोपला होतास म्हणून तुला रामाने माझ्याकडून काय काय केले हे कळले नाही. राम तुझ्याला बरोबर घेऊन समुद्र पार करून लंकेला आला आहे. लंकेतली उद्योगे पहा, सर्वत्र वानर-व वानर आहेत. सर्व मुख्य मुख्य राक्षसांचा वध रामालक्ष्मणांनी केला आहे पण मुख्य मुख्य वानरांपैकी एकाच्या अंगाला देखील आग्नी आत्मपर्यंत हात लागू शकला नाही. तू महाबली आहेस, मला तू मदत करशील या आशेने मी तुला जगे करायला सांगितले.” रावण कुंभकर्णाला म्हणाला.

सांदोबा

५२

कुंभकर्ण हांसला व म्हणाला दादा! मागे एकदा यादिवशी आपले बोकलें झाले हातें. तेव्हां स्वतःला तुझे हितैषी म्हण-विणारे म्हणाले होते की तुझ्यावर कोण त्याहि प्रकारचे संकट येणार नाही. तें संकट आज प्रत्यक्ष उभे आहे, बस, मागचा एवढा विचार केल्याशिवाय तू सीतेला उचलून घेऊन वलास. माझ्या मते अशा प्रसंगां तू विभीषण सांगेल तसे करवें.”

रावण ते ऐकून चिडून गेला. म्हणाला—“मला शिकायला नकोस तू! मला कळते की काय करायचे तें. मला मान तुं राखला पाहिजेस, आज उपदेश करण्याची वेळ नाही जें झाले तें झाले आता त्याची चर्चा करण्याची गरज उरली नाही पुढे काय करावयाचे तें सांग! मी चूक केली आहे ती तू आपल्या शीर्षाने बरोबर कर ’ तरच तुझे शीर्ष नाहीतर तें काय करमाचें?”

रावणाला राग आलेला पाहून कुंभकर्ण थेंब्या नमत्या आवाजात म्हणाला “तुला वाईट वाटून घेण्याचे कारण नाही किंवा रामावर करण्याचेहि कारण नाही. मी तुला माऊ आहे, हितैषी अहें. म्हणून मला जे रास्त वाटले ते मी सांगितले मी रावा-

लक्षणांचा वध करून तुझी वृत्ता पूर्ण करतो. रामाचे डोकें तुझ्यासमोर हजर करून दाखवितो तुला रामाचे भय करण्याचे काय कारण? मी सुद्धाला जाणु, मला शस्त्रास्त्राची गरज नाही. रिकाम्या हातानांच मी मदतचाचि वज्रचा संहार करीन.”

कुंभकर्णाचे बोकलें झाल्यावर महोदर म्हणाला ‘तू आहेस सूर्य, बैलकुल आणि धर्मखोरा जें काम करणें रास्त नाही ते काम रावण करीलच का? म्हण, तुकांची तुला माऊ आहे, हितैषी अहें. म्हणून मला जे रास्त वाटले ते मी सांगितले मी रावा-

सांदोबा

५१

चांगल्या कामाचा परिणाम दुःख व वाईट कामाचा परिणाम सुख होत नाही असे देखील पहावयास मिळते. सीतेचे अपहरण करणाऱ्याची इच्छा रावणाचा झाली. आम्ही त्याचा विरोध केला नाही. तू एकटाच युद्धाला जाईल, म्हणतोस. जनस्थानांत इतक्या राक्षसांच्या संहार ज्याने केला त्याला तू एकट्याने ठार करणार ?”

महोदरने कुंभकर्णाला सुचविले की आपण दोघे बरोबर द्विविहु, सश्यादि व विहर्तन घांता घेऊन जाऊ व रामाचा बघ करू या. राम मारला गेला तर ठीक, आपण

जखमी होऊन परत आलो तर परत येऊन रावणाचा फडकवू की आपण रामाचा खाऊन टाकले. रावण सीतेला ते जाऊन समेल व तिचे मन वळविण्याचा प्रयत्न करीक, रावणाचा युद्ध करणाऱ्याची गरजच राहणार नाही. रणांगणावर गेल्याशिवायच सीता रावणाचा वशीभूत होईल. सर्व मनासारखे होऊन जाईल. कुंभकर्ण रार होता. त्याला हा दुष्टपणा व असवेयिरी आवडली नाही. म्हणाला— “असला मूर्खपणा मनांतून काढून टाक. तोंडघशी पडशील !”

त्याच्या सारख्यांच्या सल्ल्यामुळेच रावणाची ही दशा झाली होती. युद्धाचे सुसंते नव्हत ऐकून धावतून जाणाऱ्या महोदर-सारक्या लोकांनाच रावणाचा तोंडघुजेवना करून त्याला पयभट्ट केले होते.

कुंभकर्णाने महोदरला केलेला उपदेश ऐकून रावण हांसला व म्हणाला—“महोदर रामाचा भ्याला आहे म्हणून युद्धाला न जावे लागणें म्हणून हे छेके पंजे करणाऱ्याचा विचार घरीत आहे. तू जा व राम, कच्छप आणि धानरांचा संहार करून ये.

कुंभकर्णाने एक विचित्र बाका घेतली. तो पोलादी होता. पण सोन्याने मढवलेला

होता. त्याला चांगल्या फुलांची माळा घातलेली होती. इंद्राच्या वज्राहून तो कमी म्तीचा नव्हता. तो आला घेऊन कुंभकर्ण म्हणाला—“मी एकट्याच युद्धाला जातो. मला कोणाच्या मदतीची गरज नाही. तरी रावणाने त्याला बरोबर सैन्य घेऊन आपला संगितले. त्याने आपल्या भावाच्या गळ्यांत एक रजहार घातून हुंगपी फुलाची नाळ घातली व सोन्याचे कवच घालायला देऊन त्याला आशीर्वाद दिला.

कुंभकर्ण भावाला कडकटून घेऊन त्याला नमस्कार केला व रणांगणावर निघाला. त्याच्या पाठोपाठ मोठमोठे बौर राक्षस सैन्य घेऊन निघाले. कुंभकर्णाने रणांगणावर निघताना आपले अंग वाढविले होते. म्हणून तो लंकेच्या महाद्वारावाहेर आला, तेव्हा त्याला पाहून वादळाच्या बाऱ्याने ढगांची जवरी गाळण उडून जाते तशी वानरांची उडाली व पळायला सुरू झाली.

कुंभकर्णाला पाहून पळणाऱ्या वानरांत नल, नील, गवाक्ष कुग्रुद इत्यादि बानसीर होते. त्यांना पळत असलेले पाहून अंगद म्हणाला—“जुम्ही आपला आत्मगौरव,

वानरांची बाळण उडाली व ते पळू लागले. काही आकाशात उष्णा मारू

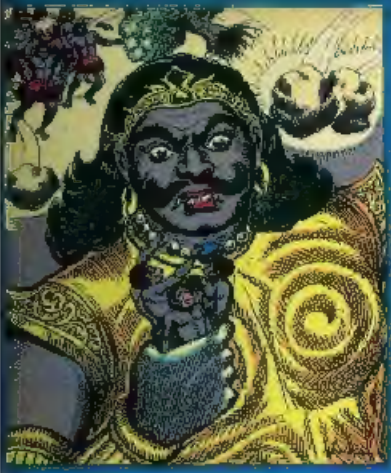

पळत आहेत ! जो येत आहे तो राक्षस नसून तुम्हांला भय दाखविणारे वाटूले आहे या आपण त्याचा सर्वनाश करू या.”

ते ऐकून पळणारे वानर मार्गे फिरले. त्यांची कुंभकर्णावर मिळून झळा केला. त्यांनी डोंगर व झाडे उडवून कुंभकर्णावर टाकली. त्याचा यत्किंचित देखील परिणाम झाला नाही. तो मुळीच भ्याला नाही. त्याला राग मात्र आला व तो जास्त जोराने वानरांचा संहार करू लागला.

वानरांची बाळण उडाली व ते पळू लागले. काही आकाशात उष्णा मारू

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

64 / 76

रामाच्या हाती कुंभकर्णाचा वध निश्चित आहे."

"अरे होय, पण तो मरणापूर्वी आमचा जीव वेईक त्याचे काय? त्याने त्याबविलेला संहार आम्हांका नाही पहावत. आम्ही निघालो. आमचा जीव वांचला की पुढे आम्हांला." असे म्हणत ते कुंभकर्णाचे येत असलेला पाहून पळू लागले.

परंतु पळत असलेल्या वानरांनी समजूत घालत व धीर देऊन अंगद व हनुमान त्यांना परत घेऊन आले.

नंतर मास्ती बाता धीर वानरांना बरोबर घेऊन सुद्धाळा निघाला. त्याच्या बरोबर दूधन, शरभ, वैद, धूम, नील, कुशुद, सुषेप, गवाक्ष, रंभ, तार, द्विचिद व पनस होते. त्याच्या हाती अनेक राक्षस व हत्ती, घोडे डंट ठार झाले. मास्तीने आकाशात उड्याण केले व कुंभकर्णावर तेथून दगड व शोडें पाडून पाडून केला. पण कुंभकर्णाने त्याच्याने स्वतःचे रक्षण केले. तो वानरांना पळवत येत असलेला पाहून मास्ती एक डोंगर घेऊन काढत आहवा उभा राहीला. त्याने तो डोंगर कुंभकर्णावर फेकला तेव्हा त्याच्या डोक्याला एक जबर जखम झाली व त्याचे

सर्व अंग रक्तवंशाले झाले. कुंभकर्णाने त्याचे उचर म्हणून मास्तीच्या हातीत भाळा मारला. तो लागल्यावर मास्ती मरमरून रक्त ओकडा व वेथुद्ध होऊन पडला.

मास्तीला वेथुद्ध पडलेला पाहून वानरांची पळापळ पुन्हा सुरू झाली. मीठ वानरांनी त्यांना धोनायला सांगितले व कुंभकर्णावर एक मोठी शिला फेकली. कुंभकर्णाने ती वेणुसारली झालेली व हाताच्या मुठीत तिचा चुरावा फळून चुरा फेकून दिला. नंतर पण वानरांनी मिळून कुंभकर्णावर एकदम हत्ता केला. त्यांनी त्याला दगड पाडले, झाडे जे हाती आले त्यांनी मारून वेनार काढून सोडले. पण कुंभकर्णाचा धीर मुळीच खचला नाही. उलट त्यानेच त्या सर्वांना ठार केले.

आतां मात्र वानर चिडले. सहस्रावधि वानरांनी मिळून एकदम चारी बाजूंनी कुंभकर्णावर दगडा शोड्यांचा वर्षाव सुरू केला. कुंभकर्ण एकेकाळा धरून कलाच साकं कागला. वानर भयभीत होऊन रामाकडे पावले.

अंगदाने एक मोठा दगड कुंभकर्णावर फेकला. कुंभकर्णाने चिडून जाऊन त्याच्यावर आपला भावा फेकला. पण अंगद चपळाईने

स्वतःचा वचाव करून कुंभकर्ण उभा होता तेथे जवळ येऊन पोचला. त्याच्या हातीत त्याने सुष्टिपहार केला. कुंभकर्ण वेथुद्ध होऊन पडला. पण सुद्धीवर येतांच त्याने अंगदाला जवळ सुटीव दाबले व जमिनीवर फेकून दिले. अंगद वेथुद्ध होऊन पडला. नंतर कुंभकर्ण भावा घेऊन सुभीवाला मारण्यासाठी पावला. त्याने सुभीवावर भाला फेकला. मास्तीने तो मध्येच पकडला व मोठून दूर फेकून दिला. तो कोसवी भाला मास्तीने गवताच्या काडीसारखा तोडून टाकलेला पाहून स्वतः कुंभकर्ण चकित झाला.

लागले, काही समुद्रात जाऊन पडले व काही पुलावरून पळू लागले. काही अश्वलांच्या जातीचे वानर शाळावर चढून बसले. काही डोंगराच्या मुहेंत शिरून लपून बसले. काही गेल्यासारखे जमिनीवर बिच पडून राहाले.

अंगदाने वानरांना धीर देण्याच्या हेतूने बोलावून म्हटले—“अरे, असे मिळून पळता काम? रणभाणावर मरणाकाळा धीर गति म्हणजे स्त्री मिळतो. शत्रूचा पराभव केलात तर कीर्ति चमर होते. पण पळपुटे भितरे इहलोक व परलोक दोन्ही घालवून बसतात.

बांदोबा

बांदोबा
५५

भाळा हातचा गेळा तेव्हा कुंभकर्णाचा दगड बेळून शत्रूला मारण्याशिवाय दुसरा उपाय सुचला नाही. त्याने एक मोठा दगड सुप्रीवावर फेंकला. सुप्रीव बेसुद्ध होऊन पडल्यावर त्याला उषलत बेळून कुंभकर्ण पळाला. सुप्रीवाला पळवून नेल्यावर सर्व बाजर सेना पडून जाईल व रामाकृष्णाचा पराभव करणे सोपे जाईल, असे त्याला वाटत होते. तो सुप्रीवाला बेळून कंकेत गेळा.

भारतीने विचार करून पाहिला. कुंभकर्णाशी युद्ध करून सुप्रीवाला सोडवून आणवें असा त्याने विचार केला. परंतु गंधीरपणें विचार केल्यावर त्याने तो विचार सोडला. कारण शुद्धीवर आल्यानंतर सुप्रीव स्वतःला सोडवून येऊ शकेल या गोष्टीची त्याला खात्री होती. त्याच्यापेक्षा आणखी महत्वाच्या एका गोष्टीकडे त्याचे लक्ष गेले.

सुप्रीवाला कुंभकर्ण बेळून गेलेला पाहून शजर पळू लागली. त्याचा धीर वेण्यावादी कोणीतरी भागें राहणें आवश्यक आहे. त्याप्रमाणें तो मानरांची समजूत घालू लागला.

कंकेच्या नागरिकांनी कुंभकर्णाच्या शौर्याची स्तुती करून त्याच्या आंगावर पुष्प-वृष्टि केली आणि सुगंधी द्रव्यांचा छिडकाव केला. त्यामुळे सुप्रीव शुद्धीवर आला. पुढे काय करावयाचे याचा त्याने क्षणभर विचार केला. मंतर त्याने आपल्या नलांनी कुंभकर्णाचे नाक, कान औरवाडून काढले. कुंभकर्णाने चिडून जाऊन त्याला जमिनीवर जोराने फेंकले व त्याला पायांखाली तुडविले. एव सुप्रीवाने त्या सर्वांची फिकीर केली नाही. तो बायुवेगाने आकाशात उडत रामाकडे येऊन पोचला.

मरुत वरुण

एका दिवशी धुविकिराने अश्वमेध यज्ञ करण्याचें ठरवून घोडा सोडला. घोड्याच्या रक्षणार्थ अर्जुन सैन्य निघाला. अर्जुनाचे वारध्या करायला स्वतः श्रीकृष्ण बरोबर गेला.

घोडा अमण करीत कौटिल्यपुरीला आला. युवराज ताम्रध्वज याने घोड्याला अडवून धोक्याच्या कपाटावर बांधलेले ताम्रपत्र वाचले.

“हा धर्मराज धुविकिराचा घोडा आहे. या घोड्याचे रक्षण करण्यासाठी गांधीवधारी अर्जुन येत आहे. जर कोणी या घोड्याला अडविले तर त्याला अर्जुनाच्या हाती व्यर्थ मरवा लागेल !”

“इतका गर्व आहे तर गर्वभंग झालाच पाहिजे.” ताम्रध्वज म्हणाला. त्याने घोडा

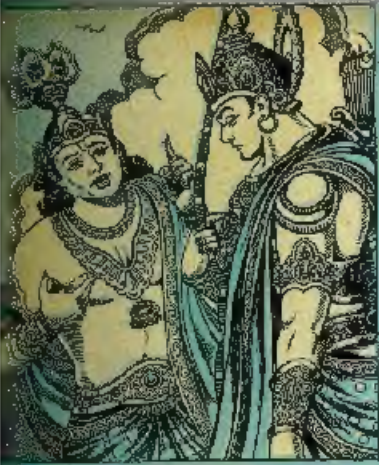
बांधून ठेवला. काही वेळाने अर्जुन सैन्य तेथे येऊन पोचला. बरोबर कृष्ण होताच. अर्जुनाने घोडा बांधलेला पाहून बरडाचून विचारले—“घोडा बांधून ठेवण्याचे साहस कोणी केले ?”

ताम्रध्वज स्मितकरून म्हणाला—“बी !”
“तू लहान मुलगा आहेस म्हणून माफ करतो. तू ओळखले नाहीस वाटते मला ? हा घोडा कोणाचा आहे हे माहीत आहे का तुला ?” अर्जुनाने ऐंटीत विचारले, घोड्याच्या कपाटावरचा ताम्रपत्र दाखवून ताम्रध्वज म्हणाला—“हा पाहून फळसे मला सर्व असेल हिमत तर घोडा सोडून दे !” ताम्रध्वज म्हणाला.

ते ऐकून अर्जुनाला राग आला. गांधीव पाहिजे.” ताम्रध्वज म्हणाला. त्याने घोडा उचलून म्हणाला—“तुला स्वतःचा जीव

बांब्याची इच्छा असेल तर तुकाळाने बाजूला हो।”

ताम्रध्वज देखील अनुप्य बाण घेऊन युद्धास सज्ज झाला. दोघांचे युद्ध झाले. काही वेळ युद्ध झाल्यावर अर्जुनाला कळले की घात होतं तितकें तें युद्ध तोचें नाही. अर्जुनाचें शौर्य ताम्रध्वजाच्या पराक्रमास्तोत्र जपुनं ठरलें. अर्जुन चकित होऊन कृष्णाला विचारू लागला—“कृष्णा! तूं कसे कायसे घडलें? हा टीचभा मुळगा माझा अपमान करीत आहे. याचें काम कारण असूं शकतें?”

Fullscreen 127 X

कृष्ण स्मित करून म्हणाला—“युद्ध झालें की त्यांत एकाचा जय व दुसऱ्याचा पराजय हा होणारच।”

“तें कबूल! पण तूं माझ्याबरोबर असतां माझा पराभव कां व्हावा हें नाही कळले मला।” अर्जुन म्हणाला.

“हो ब्रह्मा, ताम्रध्वजाचा बाप मयूरध्वज याच्या बर्बनळासमोर ताम्रध्वजाचा पराभव करणें तुला शक्य नाही. तुझ्या अंगी किती शक्ति असली तरी ती टिकणें शक्य नाही.” कृष्ण म्हणाला.

अर्जुन काही वेळ मान साती करून निवार करीत उभा राहिला व म्हणाला—

“कृष्णा! माझे हें गाईव व माझे शौर्य अपुरे पडत आहे त्याबद्दल मला आश्चर्य वाटत नाही. पण संतः धर्मराज युधिष्ठिरा-पेक्षा जास्त धर्मरायण महात्मा कोणी असू शकत असे नाही वाटत मला.”

“खरें बोलण्याचें तर मयूरध्वज खरो-खरीच युधिष्ठिरापेक्षा सुद्धा मोठा धर्मरायण महात्मा आहे. त्याची परतून जायची असेल तर चक माझ्याबरोबर।” कृष्णानें हें झुचकियाबरोबर अर्जुन त्याच्याबरोबर जाऊन तयार झाला.

बांब्या

दोघे वेध पाकटून निघाले. कृष्णानें आसन सुरूचा वेध घेतला व अर्जुनानें त्याच्या सिंघ्याचा. दोघे मयूरध्वजाच्या दारबारांत पोचले. राजानें आदरपूर्वक दोघांना मसाला सांगून येण्याचें कारण विचारलें.

कृष्ण म्हणाला—“मयूरध्वज महाराज! मी एका संकटांत सापडलो आहे. आपली मदत मिळेल वा जपेक्षेनें जालों आहे. अवयवचन घावें.”

मयूरध्वज म्हणाला—“किती मोठे संकट असलें तरी त्यांतून तुला बांब्याच्याचें वचन मी घेतों।”

“महाराज! आज माझ्या मुलाचें लग्न आहे. मी मुलाला घेऊन मधुच्या पिरयाकडे निघालों असतां वाटेत एक बाब आम्हांला दिसली व ती माझ्या मुलाला त्याच्या बांब्याला, मी निलवणी केली की तोच माझ्या मुलाला. पाहिजे तर मला खा। पण तो सिंह म्हणाला—“तुझ्या सारख्या व्हाताल्याचें मांस नाही आवडत मला, आहे. मी जारला फार जाभारी आहे. तो एव मयूरध्वज राजा मला त्याच्या मिळेल वाव असेदेखील म्हणाला, ‘मयूरध्वजाचा तर मी तुझ्या मुलाला सोडून द्यायला तयार आहे. पुढे मोडालें मी आपणांकडे

आलों आहे.” गुरु वेधांत आलेला कृष्ण म्हणाला.

मयूरध्वज म्हणाला—“त्रासणोचमा! माझे मांस बाबाला त्याच्या बाबून आपल्या मुलाचें रक्षण कर।”

“महाराज! आपलें हें औदार्य व धार्मिक बुद्धी पाहून वाईट वाटतें. अला खोर पुरुषाला बाबाच्या तोंडी देणें महापाप आहे. मी जारला फार जाभारी आहे. तो एव मयूरध्वज राजा मला त्याच्या मिळेल वाव असेदेखील म्हणाला, ‘मयूरध्वजाचा तर मी तुझ्या मुलाला सोडून द्यायला तयार आहे. पुढे मोडालें मी आपणांकडे

बांब्या